

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
VII. ÉVFOLYAM 1996. 21. (227.) SZÁM — NOVEMBER 10.

ára 700 lej

Kerényi Jenő: Shakespeare

- Lászlóffy Aladár: A haza margójára
- Péntek János: Tokaji reflexiók
- Szabó Gyula: Mindennek a maga sorsa
- Szőcs István tanulmánya
- Szilágyi N. Sándor: Nyelvtani kiskalauz
- Bustya Endre: Zilah kollégiuma
- SERÉNY MÚMIA

GYÖRFFY LÁSZLÓ Hasznos vagy káros? Az elit

Sikerült megint egy új szóval az unalomig jelölgetni az egykori "szocialista" országokban a társadalom egy igen szűk rétegét.

Mert mit is jelent az elit? Francia szó és általában válogatott társaságot jelent, valaminek a legjavát, de szociológiai értelemben használjuk úgy is, hogy a többi társadalmi csoportból valamilyen oknál fogva kiemelünk egyet. De zavarba jöhetnek a társadalomtudósok, ha a mai, meglehetősen zavarodott erkölcsi és etikai viszonylatok közepette az elitet régi értelemben használják. Mert az 1989/90-es, Európát átalakító gazdasági és szellemi térkép-átrajzolás után, az elit szóhoz tagadhatatlanul becsmérő, rosszszalló képzetünk tapad. És ez szomorú, mert látható, olvasható, hallható jele annak, miként rondítja össze még nyelvi érzékenységünket is a rajtunk elhatalmasodó gazdasági-pénzügyi terror szelleme. Ugyanis eliten szinte majd minden alkalommal az úgazdagok társaságát értjük és a hatalmi szféra politikai kedvezményezettjeit.

Pedig eleddig tudatunkban létezett az az elképzelés is, ha az elit szót hallottuk, hogy valamely azonos munkálkodást, tevékenységet végzők közül a legkiválóbbak. S így már azonnal nem cseng olyan becsmérően az elit fogalma.

Természetesen — és nemcsak az egykori "szocialista" országokban, hanem szerte Európában — az anyagi központú gondolkodás, midőn egyik halandó a másikat csak pénzforrásnak tekinti, hogy saját, egyre jobb életfenntartását szolgálja a másik, és ennek egyre vadabb formái jelentkeznek politikai és gazdasági korrupci-

ókkal tarkítva — ilyen körülmények között érthető, hogy beszésváros a nyelvbe is a túlpolitizált légkör és a merkantil szellemiség rontó gondolkodása.

Pedig a közjót szolgáló szellemi elitre ilyen zavaros időkben, történelmi léptékű társadalmi és gazdasági változások idején, rendkívül nagy szükség van. Olyan időkben, amikor a felszínes anyagi érdekeltséggel és a szabados médiumok szellemi terrorjával oly könnyedén manipulálható a tömegember. Az átlag. Aki semmilyen értelemben nem tartozik semmilyen elithez. Aki valamely tulajdonságával, képességével nem emelkedik ki (esetleg éppen kialakult életkörülményei miatt) a könnyen manipulálható tömegből. Az egyébként minden társadalom alapját képező, de sajnos olykor tagadhatatlanul manipulálható átlagemberek sorából.

A lélekigondozó szellemi elitre tehát szükség volt, van és lesz is. Azokra, akik megsejtik vagy akár tényekkel bizonyítják, hogy a tömeget manipulálják. Hogy a gazdasági vagy hatalmi elit, amelyik csupán önös érdekeit tartja szem előtt, és eszébe sem jut, hogy a körülötte élők (faluk, község, város, táj-közösség) jobb hétköznapi életlehetőségeiért, szellemi emelkedéséért éljen, az valójában egy, a modern kori Európában kialakuló átlagember *ellenséges elitje*, szemben az önös érdekeit mellőző, egy táj, egy emberi közösség jobbításáért fáradozó *szellemi elit*-tel. Akiknek a munkáját gyakorta, mert senki nem próféta a saját hazájában, meg nem értés kíséri, sőt, a politikai és gazdasági hatalom elitje részéről, irányított ármánykodás, gyűlölködő ellenségeskedés. Természetesen a legfondorlatosabb eszközökkel. Az igazi szellemi elit azonban ezzel nem törődik. Sőt, azt sem tudja, mert nem önhitt emberekből áll, hogy milyen fontos kovása a társadalom erjesztésének.

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

21

ÖTVENHAT

Láttuk, hová vezet az egyéni önkény és milyen súlyos következményekkel járnak a rendőri intézmények túlkapásai, a törvénytelen módszerek, a bíróságokkal üzőt kegyetlen játék és a néppel szemben alkalmazott embertelen bánásmód. Hátborzongató volt az ávósok elleni hajsza és egyesek felakasztása, lelövése, meggyilkolása. De mi volt ez ahhoz az üldözéshez képest, amelyet az ÁVO folytatott több mint egy évtizeden át tisztességes és becsületes emberek százazrei ellen? Mi mindennek kellett a "fordulat éve" óta történnie, hogy békés emberek halált követeljenek a politikai rendőrség tagjaira? Mennyit kínozták az ávósok azokat az egyszerű munkásokat, parasztokat, kisembereket, akik a forradalmat arra is felhasználták, hogy üldözőiken kollektíve bosszút álljanak. Mily gyűlöletessé tehetette magát az a rendszer — írta Sartre — amelynek védelmezői ellen az egyszerű emberek hajtóvadászatot rendeztek? Aggasztó körülmény, ha ma, amikor egyúttal folytatnak vizsgálatot a népitételek résztvevői ellen, egyetlen szó sem esik azokról a kegyetlenségekről, amelyeket a gyűlölt politikai rendőrség egyes szadista tagjai az elmúlt évtizedben elkövettek. Szocialista demokrácia csak akkor lesz, ha helyreáll a törvényesség és száműzi az önkényt, a jogtalanságot és az embertelenséget.

A forradalom arról is meggyőzhetett mindenkit, hogy — miként Sartre megjegyezte — a szocializmus mint orosz importáru csődött mondott.

BORBÁNDI GYULA:

A szocializmus tragédiája (részlet)

LÁSZLÓFFY ALADÁR

A haza margójára

Saját, a miénk, megszokott. Különös, más, idegen. Biztos kevesen tudják, hogy a "Nemzeti Tankönyvkiadó" (!) Budapesten, a Szobránc utcában terül el. Mint ahogy biztosan akad a világon, akinek sejtelve sincs róla, hogy mi a Kárpát-medencében estünk hanyatt. Akinek furcsa ez a cím, gondoljon egy pillantra arra, hogy a szobránciaknak viszont milyen otthonosan, ismerősen cseng.

Uraim, minden szoktatás és nevelés kérdése. Abból például, ahogy a II. Rákóczi Ferenc iránt kifejezetten krasznahorkásan, érzelmesen ragaszkodó s ettől 60 botütéssel se eltántorítható ruszinok néhány száz év, pár emberöltő után mennyire az ellenkezőbe fordultak — arra következtethetünk, hogy megfelelő ráfordítással akár magyarokat is magyarellenessé lehet "formálni".

Szolgáljon analógiaképpen olyan népeségek esete, melyek etnikai jogaikat ma már angolul és franciául tudják csak követelni: eredeti anyanyelvük kultúrvilágát egy másik anyanyelven! És érzékletes mementóként idézzük fel a Kodolányi regényéből készült filmnek azt a jelenetét, amikor Julianus valahol a cél előtt már nagyon elcsigázva egy város piacán magyar beszédet hall, aztán megszólítja őket, kölcsönösen meglepődnek, hogy egyazon nyelvet beszélnek, s csak Julianus kérdésére tisztázódik némiképp, hogy ők ott — abban az innen nézett, látott, tudott, kikalkulált, Magna Hungariának nevezett valamiben, ők nem is tudják, nem úgy tudják, hogy magyarul beszélnek. Csak beszélnek. Még. Egyelőre.

A jelenet kevés képzeletteloldással megeshetett volna Kőrösi Csomával is, ha oda érkezik, ahova kiszámította, eltervezte, mert ott sem tudhattak volna — minden logika szerint, a legalább tíz-tizenöt évszázaddal elkanyarodottak (vagy helybenmaradottak) arról, hogy később, a Kérről, Keszről, Kürtről vagy valóban a türkről, a Gyarmatról, netán mégis a Megyerről nevezik el az egész sédia idiomáját.

Vagy történhetett volna közelebbi korokban Bákó, Jászvásár, Román piacán, ahol egy népeség óvatosságból katolikus csángó emberként nevezi meg magát mindenkinek.

Elnézzük alkalomadtán a "Hejgedésbe" merült csángó együtteseket, és érezzük, hogy bármennyi esélye maradt is a csángásnak, bizony egy táncso-

portnyíró se lehet, se szabad lemondani, ha kisebbségi helyzetbe szorult; de "otthon" elnevezetlennéti szabad 40-50 éven át egy egész országnit. Ezért állhatnánk akár rosszabbul is, már csak attól is, ami rajtunk múlt, múlik; mert másokat, a körülményeket hibáztatni könnyű és vigasztaló mindig. Ha éppen nem szabadulhatnánk, hanem egyébbetünkünk volt és van...

A kérdezősködő Mikes esete jut eszembe a két gályarabbal; azt mondják, a gályán ételük-italuk van, a haza messze, mit kezdjenek a szabadsággal? De az is, hogy éppen Mikes maga a bizonyíték, hogy nem mindenki fásul el, törhető meg ennyire.

Négy éve annak, hogy Keszthelyen, a magyar írók "elsőnek" számozott "világtalálkozóján" elhangzott Pomogáts Béla felszólítása: "Szeretném kérni a határon túli magyar irodalmak képviselőit, hogy ahogy eddig mi segítettük őket hozzá a magyar irodalom nemzeti integrációjához, a jövőben ők adjanak segítséget nekünk a magyar szellemi élet belső szolidaritásának újólagos felépítéséhez."

Egy Korunk-cikk megfogalmazásában nyújtom a szónoki kérdésre a szónoki választ, amit ugyanolyan halálos komolyan értünk, amilyen komolyan fogadjuk e felhívást: "Hogyan teheti ezt meg egy olyan kultúra, amelynek, rövid időintervallumoktól eltekintve, elsősorban saját mindennapi túlélésével kellett foglalkozkodnia... Egyszerre hangoztatjuk ezeréves múltunkat, ugyanakkor folyamatosan kísért a nemzethalál réme: néha, különösen válságperiódusokban annyit »evokáljuk« azt az ezer évet, hogy nyelvi kompromittálással már magát a gondolatot veszélyeztetjük... De hogyan egyeztessük a létfontosságú és lehetőleg nagy távlatokat a könyörtelen szükségszerűséggel kialakult, lehúzó, megkötő, befedő itt és most szemlélettel?..."

Igen, gyakran tűnik úgy sajnós, hogy értékrendjeink afféle mazochista, önkéntes pót-Trianonok, belülről elvakarva, elmélyítve. Ezért engedjük meg, hogy kijelentsem, bejelentsem, megállapítsam: igenis van HURRÁ-PÉSSZIMIZMUS is, ez az, a miénk, a mi hozzáállásunk.

Tehát pár szó a HAZA MARGÓJÁRA... Nem tudom, nem is akarom egészen tisztázni, egy egyszerű széljegyzet, vagy bonyolult jegyzet a szélről. A forgószélről, orkánról, tornádóról,

mely azóta is — nagylelkűen vagy megalázóan — egyáltalán nem Őz, a csodák csodája felé cipel.

"Tűz, mely nem gyújt, de világit" — ez lenne az erdélyiség. Például az is. Önmeghatározó idézet — és metaforatömegének egyik csillanása szerint.

A transzilvánizmus (ha volt s ami nyilvánult belőle korábban is, nem csak muszájherkuleskedése földényében) mindig is magyar-magyar viszony kérdése volt elsősorban — anyaország és provincia valóban feszültségekkel teljes és fontos meghatározása.

"A kisebbségi irodalmakban alakul ki az elkövetkezendő Európa lelke" — zárja rövidre a maga álláspontját, elég sötét, mégis világossághozó személyes tapasztalatainak erkölcsi súlyával Kuncz Aladár — alig valamivel túl azon a ponton, mely a kettős végmegoldást: a túsztartó Nyugati fogságából való szabadulást és hazájának legyőzöttként való feldarabolását hozta el. Számára a mérleg: fogságból — kisebbségbe, ami sajnós, a XX. századi Európában ismét divatot diktáló, hangadó Franciország érvényesülő elvei, mércéi, politikai akaratára szerint — igenis FOGSÁGOT, olyan másodrendű új állampolgárságot jelentett repül a néhez kő — kitudja hol áll meg alapon, melyet nemsokára a sárgacsillag követett, s végül a holocaust mutatta meg, meddig lehetett "fejlesztetni", fokozni. Ez a háttér, melynek ellenére derűlátóan objektív még a jóslat, abban a pillanatban úgyis még csak festett kulissza, műteremfal. Sajnos hiába: angyalt is lehet falrafesteni, úgyis az ördögé lesz a tapéta.

"A kisebbségi humánus romantikus szemlélet a többségi nacionalizmussal szemben" — figyelmeztet alig pár évvel későbbi tényalakulatok alapján Makkai Sándor, aki éppen a "dobd vissza kenyérrel" lovagrendjének tagja ugyan, de erdélyi magyar író is. Ugyancsak ő, azon érvek sorában, amelyekkel kitelepülését indokolta, addig megy el, hogy: "Szolgáorban, lefokozott életformák közt sokáig el lehet tengődni" — ám a kisebbségi sors "erkölcsi lehetetlenség"!

Nagy szó, persze. Közben úgyis a földhözragadt (vagy földönfutó vagy csak kissé arrább futó, guruló) "ördögszeker-tények" beszélnek. A mi sorsunkban sosem voltak olyan nagy bajok, hogy meg ne találják a hozzájuk illő nagy szavakat; és nem lehet olyan nagy szavakat hangoztatni, hogy ne lett volna náluk nagyobb baj. Egész történelmünk bizonyítja — párhuzamban a szomszédokéval, akár előreható

érvénnyel is —, hogy vannak bűnök, melyekre nincs bocsánat és voltak bocsánatok, melyekre nem is vala bűn! Ezért állunk, álldogálunk kissé értetlenkedve, az írott, elirodalmiasított *hazának* már legfennebb a margóján topogva, mint valami őrszavak, vagy dátumok, hogy dehát mi is lett, mi is van, mi folyik most megint, amikor még el se vesztettük, szem elől se tévesztettük egészen és mind egymást és magunkat? Nem bosszúsomj az efféle soha, csak ámulat, hogy a jóvátétel még mindig késik s már nem is fáradszik másra, külső okokra kenni.

Reményik Sándor (aki meghirdette az "Eredj, ha tudsz"-okat és "Ahogy lehet"-eket) tételezte higgadtan, hogy állam és nemzet egybeesése nem feltétlenség. Éppen azzal a Makkaival birkózva, vitatkozva, aki a *nemzet* elől is elfutott az *állam* közelébe, mint apály idején, szárazság után a száraz tónak nedves partjáról ama döglött béka. A megmaradó minimum. Őszintén pont annyira lehet hinni Pappvári Elemérné fogadalmában, mint az Aral-tó visszavizesedésében. De komolyan nem is erről van szó. Nem *valameddig* kell kitartani, *valamit* kell akár féllábon kivárni. Ha egzisztenciális élményként, 1000 év múltán egy-két nemzedék már el is kezdte bebizonyítani, hogy vége, mi a néha indokolt zokogás kísérőzeneje közepette azt is bebizonyítottuk talán, hogy nem tengődünk, még hogyha *lefokozott életformák* közt is adatik élünk, hiszen Románia ilyen közeg ma a nyugatabbra eső régiókhoz képest. Vállaljuk szülőföldünk — igényesebb és történelmi pátoszra is kacsintó kifejezéssel: *szálláshelyünk* külső elbírálásának összes hátrányát, például azt, hogy a román útlevelemmel csakis vízzummal s úgyis állandó gyanakvás közepette, korlátozottan utazgathatsz még ma is a nagyvilágban, ahol nincsenek tekintettel affélékre, hogy te odakényszerült, odaparan csolt magyar vagy, őseid országának maradványain kitartva, tenyésztve, akit mindenestől, előzményestől tettek ki olyan degradálódásnak, elmozdulásnak egy aktuális értékskálán, hogy így kezelhetnek —, míg azt, amiből kiszakítottak, maholnap keblére ölelheti az az áhított, fejlett világ, melynek bizalmát máris számos apró, de fájoan megkülönböztető jel mutatja. Orrunk tőle fokhagymás!

Nos helyben vagyunk: az elágazásnál. Nem a románnak, akivel ezt a sorsot osztom s vitáink ellenére szolidáris vagyok vele annak az érdeknek az érvényesítésében, hogy ne szolgáltatassanak

ki országostól, ne dobjanak oda valami "vad Keletnek"; s nem a Nyugatnak kell hogy bizonygassam, hogy papírforma szerint általánosítva logikus, amit velem tesznek, különben méltánytalanul sanyargatnak. Hanem ott tartunk, hogy a magyarnak kell ezt világossá tennem, néha egész háttározottan olyan megalázó körülmények között, mintha bejelentetlenül a hajnali vonattal érkező szegény rokon ébresztgetné a legédesebb álmából. És utálom, hogy most úgy kell ébresztgetnem kék alapon tizenkétszallagos álmából, mint tíz évvel ezelőtt ama Kágéesté-bajadért, aki már egészen kezdett belejönni, hogy neki és csakis neki mindez jár is. Ki jár, járogat.

Miközben szigorúan és főleg az etnikum volt az alapja, a kritériuma mindannak, ami miatt kétszer is idejutottak, most a megmaradt közepén feltámad egy vélemény, mely szerint az állam maradék területét kell minden fölé emelni és minél mellékesebbé tenni az etnikai vonatkozásokat. Törénik mindez valami tetszetős állógika nevében, miszerint egyedül a magyarnak nem való a nemzeti érzés, rá nézve veszélyes, káros az egészségre, csak máshol és másnak szabad. Talán már nagypapa óta tart pedig ez a belémfojtott néma fájdalomüvöltés, olyanszerű valami, ahogy az "ide a rózsza néhány levelét s vegyéték vissza a tövisre felét" mordult fel ezelőtt pár partival. Valaki ugyanis mindig kavár, valaki elvágja s valaki oszt. Piros libát, piros csillagot, belepirulást játszunk a családi karácsonyfa körül, és bizonyísten: babra megy! Mint a *csapd le csacsi*, ha valaki, aki annyi mindenben túltette magát, még emlékszik ilyen régi jó játékokra. Fiacskám, az, hogy történetesen én vagyok kinn nonstop a Don-kanyarban s te még hogyha hadiüzemben is gürized le a nyolc órát, de utána beülhetsz a Japán kávéházba vagy a tarka-barka asztal mellé kádárkázni, az csak némi, előre meg se beszélt, annyira természetes ezeréves munkamegosztás következményének tekinthető. Melynek egyensúlya, betyárbecsülete ellen ha vétesz, minimum egy *lelke-rajta* csattan, de egyéb bűnhődés is utolérhet megint és

újra. Leválhat a te papírmásé ember jogod talpa is, kikeshedhet könyöködön a műrostos átejtés kabátja s ott állhatsz a jövő egész világa szemében, mint az utolsó finnugor mohikán, turáni vagy sumér mikulás, aki háborús időben megitta az egész teát a féllábú frontkatona-bácsi elől. Pedig lehet, szegény a bátyád, az öcséd, az apád vagy apád rokona volt, valami utolsó erejével idáig vergődő *Julianus Cézár*, aki nem maradni, csak jönni és látni akart! Attól, hogy deszolidarizálsz, akitől nem kéne, elhatárolod magad lefagyott, amputált tagaidtól, mint valami vásári Hunyadi László-pojáca a tulajdon fejétől — attól még az újabb *csakegynapvilágosi* után még elhurcolhatnak feketekolostorozni vagy malenkij robotra. Végső soron a sorozó vagy jóvátételi bizottságok, ítélőszékek előtt ki-ki egyéni állaga, állapota, saját teste, nem pedig családja, nemzetsége szerint találtatik épkézlábnak, alkalmasnak, katonakötelesnek, muszosnak, dombelhárítónak, lágerlakónak. Ha a szolgálatos történelmi Mengele-elvtárs úgy akarja, akár félkarúként, félszeműként, félszűként, harmadoszágúként is! Akkor hát minek?

Minek összetartani és minek széthúzni? Minek huzakodni a pénztábrablaknál, a szavazófülke, a röntgenszoba, az ingyenkonyha előtt, a lepratelepen, a nyaralótelep fagyaltozójában, ahol a felfuvalkodott hisztérikák különbeket szoktak egymásra spriccelni, mint a márianosztrák valódi idegösszeroppanásaitól valaha is; minek a saját hatósággal vagy idegen megszálló hatalommal a fejadagért, a könyvadagért, a szolidaritásért, a helyjegyért vagy az *újraoltási igazolvány*ért az annyiszor leégett otthonoknak? A román falurombolásért, amire ceau-bácsinak hálistennek nem volt ideje, miközben a Kádár-korszak csendben lebontotta, *behelyettesítette* az összes magyar kisvárosokat. Várj tehát sorodra — vagy ne várj sorodra se? "...kiterítenek úgyis" ... ironizál József Attila, miközben komolyan gondol mindent, mint egy titkos transzilván.

Nemet kell mondani a cinizmusnak, de az önpusztító hülyeségnek is: — azért mind a kettőnek, mert ebben a *májuselse-*

jei tolongásban már nem lehet megkülönböztetni őket.

1937-ben (amikor József Attila meghalt) 40 millió ember élt Európában kisebbségi sorsban. Ezt az adatot Tamási Aron emlegeti fel a Vásárhelyi Találkozó megnyitó beszédében. A mi sorsunkat — bár érzelmileg — ez mindig is úgy érintette, érinti legfájóbban, hogy a tény, a problémát, a bajt hogyan és minek látják Budapesten? Kínosan késő visszhangjaképpen annak, amikor azt, hogy Budán pasa ült, mindig megfelelőképpen kezeltek Gyulafehérváron, Tordán, Kolozsváron. Mert ahogy Halász Anna fogalmazott nemrég a bukaresti rádió magyar adásában: "Itt szinte minden város volt egyszer fejedelmi székhely."

Nagyon elégedett vagyok, hogy ebben az elhúzódo dominópartiban, kiterjedés nélküli puzzle-játékban annyi mindenkire hivatkozhatom. Most Kemény Jánost idézem, aki az 1940-es eufóriába próbálta belesuttogni a maga finom figyelmeztetését, mely ilyen kampánycsendes, kisantantalan órában, megszűnővén hirtelen az akkori háttérzaj, valósággal felordításként, vészkiáltásként hangzik: "Ne csak elnyomatás idején, ne csak védekezéséppen..." Mit? Bármit. Semmit. Mindent. Ne csak úgy és ne csak akkor. Abban az esetben nem válunk egy görcsbemerevült riadókészültség sóbálványává, amilyenek a világháborús elesettek emlékművein azok a szerencsétlen kegyeletkatonák, kiknek felemelt gránátjára, szuronyhegyére a Baros-utcától Pipócsig a magyar Sodomák és Gomorrák, Pompéjiek romterecskéin mindenütt leszállnak otthagyni lemoshatatlan kis fehér jeleket az apolitikus, állampolgárságnélküli galambok. "Ne bánts a magyart!..." De hogyan nevezte volna az új fordulatot, árnyalatot Zrínyi, akinek horvát-dalmát-szittyia temperamentum-DNS-ének spirálján meg se fordult, meg se perdült, meg se szédült volna, hogy minden ellen, csak azon áfium ellen nem leszen orvosság, hogyha védenice maga magát bántja...

Nosza! új mitológia támadhat, indulhat máris. Képzeld el. Még csak nem is a "hadd lám, Uramisten, mire megyünk ketten" székely jégesópánikja lép működésbe. Hanem méltóságteljesen feltornyosul, mint az 1100 éves HON emlékműve a legsajátságosabb Laokoon-csoport (valahonnan TOKAJ-TRÓJA alól előkerülőben), melynek mind a négy szereplője magyar; együtt: a magyar *háromság*... vagyis a következő kettő: KAIN és APEH...

PÉNTEK JÁNOS

Tokaji reflexiók

Az egri anyanyelvi konferenciáról hazafelé jövet Pomogáts Béla baráti meghívására vettem részt a Tokaji Íróklub ideai tanácskozásán. Nem tudtam, mi dolgom nekem ott nyelvészként, míg kézhez nem kaptam a tábor programját és benne az eszmecsere tematikáját: *Szerepváltozások — anyanyelv, irodalom, nemzet*. Ekkor már sejtettem, hogy az *anyanyelv* anyaországi helyzete és szerepének ártérkelődése foglalkoztatja, némely vonatkozásban aggasztja a tollforgatókat. Nem is szólva rólunk, akik külső régiókban, a nyelvterület foszló szélein élünk. Gondjaink, aggodalmaink nem azonos mélységűek és jellegűek sem a nyelv, sem az irodalom, sem a nemzet tekintetében. Fontos azonban kimondani és egy ilyen eszmecsere keretében megosztani őket.

A tanácskozás mindkét napján ott rögtönöztem a program szerint összegezésnek szánt reflexióimat, a rendelkezésemre álló idő rövidsége miatt szinte csak címszavakban mondhattam el őket. A rögtönzött vázlat kifejtettebb szövegezését adom most közre, nem változtatva sem a jelenségek megítélésén, sem a gondolatmeneten.

Az *anyanyelv, irodalom, nemzet* viszonylatában megragadott szerepváltozások a helyzet változásainak következményei. Az anyanyelv a nemzet idegrendszere, a szellemi áramlások színtere, így, ami vele és benne történik, ok és okozat is egyben. A nyelv életében (a nyelv élő közössége életében is) legfontosabb a folytonosság, a megmaradás. Mostani számvetéseink fő mottója is ez: csoda, hogy megmaradt, a jóslatok és fenyegetettség ellenére.

A Kárpát-medence nyelvileg "atomisztikus adottságú", ahogy Gáldi László nevezte, benne a magyar nyelv mozaikszerű. Az előbbiben az idegen környezetet érzékeli a nemzeti tudat évszázadok óta. Erre és a viszonylag kicsi és apadó népességre hivatkoznak a jóslatok, amikor nyelvünk elhalását jövendölik. Holott az idegen, azaz eltérő karakter, tipológia valószínűleg inkább konzerváló tényező, egy "anti-Herder-hipotézis"-nek lehetne az alapja. Jóval veszélyesebbek egymásra nézve a jellegükben, eredetükben közelálló nyelvek. Az ijesztő jóslatok pedig: a Herderé, a Meillet-é, és a fenyegető dominanciák rendszerint erősítik a nyelvi hűséget, a nyelvi tudatot; korábban is ösztönzői voltak a nyelvi harcoknak, mozgalmaknak, a nyelv megújításának. A kérdés az, hogy működik-e még a nemzet és a nyelv immunrendszere, ellensúlyozni tudja-e a fenyegetettséget, a nyelv elhalásának azt a formáját, amely a nyelvcsereben, a nyelvi asszimilációban megy végbe.

Ha a korábbi évszázadok nyelvi folyamatait tekintjük a honfoglalástól a XX. szá-

zadig, ezek egyetlen szóval jellemezhetők: a *konvergenciával*, amelyben egyaránt megvolt a viszonylagos egységesülés és a folyamatos emelkedés, a nyelv emelkedettebb szintjeinek kialakulása: a közmagyaré, a szépirodalmi nyelv, a tudományos nyelv. Volt egy tágabb értelemben vett konvergencia is: a Duna-medencében egymás mellett élő, egymással érintkező nyelvek természetes kölcsönhatása, viszonylagos kiegyenlítődése. (Ezeket a folyamatokat összegezte 1946-ban Gáldi László, újabban pedig Balázs János.) Ez azt is jelzi, hogy nem tekinthető minden idegen nyelvi hatás károsnak és veszélyesnek, és főként nem egyoldalúnak, hiszen a környező nyelvek is bővelkednek hungarizmusokban. A nyelvi tudatnak, a nyelvérzéknek és a védekező reflexeknek kell megtalálnia a szükséges és a szükségtelen átvétel pontos határát.

Az egységesülésben és a felemelkedésben egyaránt szerepe volt a nyelv szellemének, belső, szinte biológiai energiájának és a közös európai nyelvi modellnek, a közös európai szellemiségnek.

Amíg az őt hordozó közösség életképes és hűséges, a nyelv teremtő, kreatív ereje is hibátlanul működik. Ehhez a külső ösztönzések is hozzájárulnak, a hatások és kölcsönhatások, az olyan eszmények, mint amilyen az évszázadokig a latin volt, később, Kazinczyék korában pedig a német. Ezek a domináns nyelvek egyszerre voltak ihletői pozitív nyelvi folyamatoknak és veszélyeztetői nyelvünk önállóságának, méltóságának. A kihívás, az ösztönzés a fordításokban hatott elsősorban: a kódexirodalomban, az évszázadokra nyelvi minta szerepét betöltő bibliafordításokban, Apáczai Encyclopaediájában, a szépirodalmi átváltásokban. Minden fordítás kettős próba: a fordító és a nyelv próbatétele. Minden irodalmi mű is próbatétele a nyelvnek, a nyelv artistikus és kifejező

lehetőségeinek keresése és gazdagítása.

A konvergenciával nem tűntek el a regionális nyelvi színek és értékek, a regionális nyelvi hagyományok. Elég az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárra hivatkozni mint egy nagy nyelvi táj nyelvi értékeinek gyűjteményére. Egyfajta steril norma, nyelvi átlag, nyelvi minimum mostanában kezd megmutatkozni és veszélyessé válni a közlés gépi eszközei révén.

A korántsem töretlen, fokozatos felemelkedés fontos része a magyar nyelv jogi státusának és presztizsének növekedése. Jogilag 1844-ben vált az ország hivatalos nyelv, majd a kiegyezés után *de facto* is betölthette ezt a szerepet. Nemzeti nyelvvé vált szűkebb és tágabb értelemben egyaránt: kodifikált, művelt változatban és a nemzetet összefogó egyetemességében.

Századunkban a korábbi folyamatok megszakadtak, az elkülönülés, azaz a *divergencia* vált általánossá és meghatározóvá. A Trianon utáni új államhatárok nyelvi diszkontinuitást hoztak létre ott, ahol korábban nyelvjárási izoglosszák sem voltak. Fokozatosan elkülönült a magyarországi nyelvhasználat. A közmagyar Magyarország-központúvá vált. A határon túli régiók nyelvhasználatára némely vonásaiban ettől az új központtól és egymástól is eltávolodott.

A korábbi természetes nyelvi tájak mellett nyelvjárás-hidak jelennek meg, amelyek átnyúlnak az országhatárokon, de ott szórványosabbak, archaikusabbak, izoláltabbak (pl. a tiszai nyelvjárás, amely szinte Kolozsvárig nyúlik föl Kalotaszeg révén), korábbi nyelvjáróterületekből csak szigetek maradnak (pl. Dél-Erdélyben, a Délvidéken és másutt is), általánossá válik a szórványosodás mind falusi környezetben, mind az újonnan kialakult lakótelepi heterogén nyelvi környezetben. A szórványok és a szigetek bomló, apadó, töredező nyelvi közösségeket jelentenek, ahol folyamatosan megy végbe a nyelvi erózió és a nyelvcsere.

Az új nemzetállami környezet mindehhez alárendelt jogi státusra kárhóztatta a magyar nyelvet. Használata a túrés és tiltás végletei között mozog a helyi körülményektől vagy a politikai konjunktúráról függően. A korlátozások következtében az anyanyelvi közlés szinterei leszűkülnek: egyik szintként marad a családi környezet (konyhanyelv), bár a jelentős arányt (nálunk 13%-ot) képviselő vegyes családok túlnyomórészt szintén a államnyelvet preferálják (hozzávetőleg 70%-ban); másikként a nyelvhasználat szűkülő intellektuális szintje, a tudomány és a szépirodalom (az alkotók és a fogyasztók, az olvasók köre egyaránt szűkül, hiszen a legújabb népszámlálás adatai szerint elsőfokú iskolázottság tekintetében az erdélyi magyarság mindössze a 9. helyen áll a romániai nemzetiségek sorában). A közéleti, a közösségi nyelvhasználat szinte teljesen eltűnik, csak az egyházi szolgálat, a hitélet szakrális nyelvében őrződik meg, a színház, az előadóművészet ritualizált

nyelvében, az oktatás szűkülő, leépülő intézményeiben, valamint a sajtónak a diktatúra körülményei között szolgai fordításoktól és hamis ideológiáktól fertőzött nyelvén. A diktatúra idején előny is volt, hogy a torz közéleti szereplés eszközeként, álarcként az államnyelvet kellett használni, így az anyanyelv - ha nem őrizhette is meg teljes mértékben hitelét és tisztaságát - a személyesség és a személyiség kifejezője lehetett.

Az említett erőteljesebb regionalitásnak részévé vált a kiterjedt kétnyelvűség és az egyirányú államnyelvi hatás. A kisebbségi kétnyelvűség kiterjedtségét és dominanciáját az erő és a hatalom, a kényszer határozza meg. Jellemző rá, hogy már rég nem kölcsönös; a kisebbségek kétnyelvűek, a többségek nem; rosszul értelmezett lojalitásból magyarra mindent lefordítottunk és lefordítunk, sőt újabban románra is mi fordítatjuk le, amit szükségesnek látunk; még nincs magyar-román nagyszótárunk, csak román-magyar stb. Nem szimmetrikus ez a kétnyelvűség, hanem függő, alárendelt irányú. Többnyire a nyelvcsere irányába mutató heveny folyamat, amely zsilipként juttatja el a beszélőt anyanyelvéből az államnyelvbe. Belső-Erdély két nagy nyelvi tája közül a Székelyföld megmaradt anyanyelv-dominanciájúnak és részben egynyelvűnek, a hajdani Mezőség és a belőle az Árpád-korban kiszakadt moldvai magyar szórvány-maradványa pedig az említett államnyelv-dominanciájú kétnyelvűség, kevertnyelvűség és nyelvcsere színtere.

A földrajzi, a jogi és egyéb meghatározó tényezőkön kívül jelentős változáson ment át a nyelv értéke. Erről teoretikusan azt szokás ugyan mondani, hogy a nyelvek mint szemiotikai rendszerek és mint szellemi alkotások egyenlőek. De az értéknek vannak változó és manipulálható tényezői is. A használati értéket meghatározza például a beszélők száma (milyen körben, mely országokban lehet az adott nyelvet használni), a hozzá kapcsolódó vélt vagy valós érvényesülési lehetőség (tanulási, munkavállalási stb. lehetőség). A kulturális értéknek fontos eleme az írásbeliség, a kodifikált, normatív nyelvváltozat megléte vagy hiánya, az irodalom és a tudomány. A szimbolikus értékhez pedig hozzátartozik a hagyomány, a vallás, a nyelvben kifejeződő identitás, a sajátos gondolkodásmód, a beszélt nyelvhez kapcsolódó érzés (hűség, büszkeség stb.). Valamely nyelv értéke néha negatív módon pénzben is kifejeződik; Romániában a nem román nyelvű publikus hirdetések illetéke ötszöröse a román nyelvűeknek.

Ebből áll össze egy nyelv globális értékelése, amelynek pozitív skálája a presztízs, a negatív a megbélyegzettség, a stigmatizáltság. Ez az értékelés sohasem objektív: önnön nyelvünk a szimbolikus érték folytán természetesen mindig többet jelent minden más nyelvnél. Másokat pedig a nem kevésbé szubjektív és elvakult előítéletek befolyásolnak, amikor nyelv-

vünket nehéznek, műveletlennek, barbárnak, az ördög nyelvének stb. minősítik.

Nyelvünk Kárpát-medencei külső megítélésében az előítélet és a gyűlölet dominál, általánossá vált a megbélyegzettség. Csökkent nyelvünk presztízse, gyöngültek a hűség belső kötelei is, a jogos és természetes nyelvi büszkeség gyakran vált át félelembe, szégyenbe, saját nyelvünk elhallgatásába, eltitkolásába. Ez is fontos ösztönzője a nyelvcserenek. Ezért minden eszközzel bátorítani kell az anyanyelv használatát, el kell oszlatnunk a félelmet, alaptalannak minősíteni a rosszul értelmezett lojalitást, az alattvalói alázatot. Az anyanyelvi beszélők bátorságát és a nyelv méltóságát kell visszaadni.

*

A tanácskozás előadóinak többsége feltűnően borúlátó volt az irodalom szerepét, jelenlegi helyzetét, jövőjét illetően. A nyelv helyzete, fenyegetettsége, a nyelvben végbemenő folyamatok is erősítették ezt a pesszimizmust. Másokat zavartak a siránkok, és ők óvtak attól, nehogy demoralizáló panaszok bántólag hassanak akár az írói közösségre, akár a nemzetre. Voltak feltűnően optimista hangok is. Bár tudom, hogy a pesszimizmus és optimizmus lehet alkati, a személyiség jegye, ezt többnyire mégis a helyzet motiválja. Híres panaszkodók voltak például Erdély fejedelmei, amikor szövetségeseket kerestek a török elleni harchoz. Nem valószínű, hogy mind alkati pesszimizmusban szenvedtek volna. Ennek hangot is adott Kemény János, amikor egyik levelében felajánlotta valamelyik potenciális nyugati támogatójának, hogy néhány évre cseréljenek helyet. Egy ilyen cserét valószínűleg a mostani panaszkodók némelyike is szívesen elfogadna.

A feltűnő változás az, hogy a korábbi évtizedektől eltérően, amikor Európa keleti felében kincstári és ideológiai optimizmus uralkodott, most ez az optimizmus a kontinens nyugati felébe költözött, a nyugati világba, kelet pedig pesszimista lett és siránkozó. Nem alaptalan a keletiek, különösen a kisebbségek borúlátása, hiszen itt volt közelünkben a délszláv háború, amely magyar közösségeket is szétzilált és felemésztett; mindenütt nyelvi és oktatási törvények szorításában élnek. A nemzet-tudat zavarait látva a jövőtől is félnek; attól, hogy míg eddig a bezártság fóbiája határozta meg életüket, az új évezred küszöbén megérhetik és megélhetik a teljes kirekesztettséget. A szabad világból, amely valószínűleg továbbra is optimista lesz, gazdag és boldog.

A pesszimistát persze kevésbé kell féltetni. Ő túl van már a közelmúlt csalódásain, a szabadság, a szabad világ, a demokrácia közeli elérhetőségének illúzióján. És ha kellő akarat és tettekésség van benne, kellemes meglepetések is érhetik.

Mindig féltetni kell viszont az optimistát. Különösen akkor, ha derűlátása csupán abból fakad, hogy nem tud vagy nem akar tudomást venni a világ tényeiről.

EGYED EMESE

Egy másik világból

(Ott muzsikál a kerek asztal sarkán Gergő. Ott szóltatja meg a xilofont.

Puhafa kalapács a jobbkezeiben,
közel hajol az ezüstsín lapokhoz,
a harangjáték-hangú, dísztelen,
kicsi hangszerhez: varázseszközhöz.

A balkezevel érzi a hullámozást;
a váll
megrándulása, szeme rebbenése
alig sejtethető messzi tánc zenéje.)

Hagyjátok ringatózni hanghajómat.
Tárgyakat látok: titok érint meg.
Ha úszhatok, az idegenség olvad,
ha játszom, teremtem a kedvemet.

A szökevény

Péter ráncolja homlokát.

Nem veszi észre magas házak,
ferde könyvtornyok, vas napok közt,

hogy kisült a nap, kel a szél,
szavak keresnek friss jelentést,
mosolyok halnak el, madárraj
vonul nyugat vagy dél felé.

S ha egyszer mégis, mégis eltűnik,
útonalán hiába keresik,
megszökök Shakespeare s magyar okosok
mellől, és nem jön elő, nem bizony, pedig

szeretet van, társak és tárgyak adják,
és át is vennék a rossz titkok nagyját -

mondom, ha nincs ott, még
nincs vesztve minden,
elment kicsit, nem példátlan dolog:

egy firenzei lépcsőn üldögél,
úgy süt a nap a két keze-fejére:
szólót eszik, mint boldog vándorok.

A 3., 4., 5. oldalon Andonis Papadopoulos rajzai

SZABÓ GYULA

Mindennek a maga sorsa

1993 áprilisában, éppen a nagypénteki-húsvéti napokkal elkezdtem írni egy emlékező számvetést. Esztendők óta — még 1989 karácsonya előtt — készültem "almási sorsunk" összegező "elszámolására", de ahány írásváltozatot megkezdtem, annyit hagytam félbe elégedetlenül, míg végre ismét neki tudtam ülni egy újabb kísérletnek, hogy csaknem negyven évvel a *Gondos atyafiság* első lapjainak íráspróbálgatása után, és kerekén húsz évvel azután, hogy a *Gólya szállt a csúrré* megírásával félig "eltemettem" a meghalt szülőkkel együtt a "szülőföldet", próbáljak megküzdeni egy olyan "zárszámadásnak" az elvégzésével, amely felmérne egy három-négyévtizedes "sorsutat" az almási "házunk" és írói "műhely" szoros összefonódásában. Lehet, a legújabb pár sor is csak egy elvetélt kísérlet kezdete lett volna, de az a "műhelytitok" már nem világosodik meg, mivel akkor az történt, hogy váratlanul meglátogattott a testvérbátyám Kolozsváron, együtt töltöttünk vagy három órát, beszélgettünk arról is, ami a "sorsunk megírásaként" foglalkoztatott, s az egészen közeli almási viszonylatokra készülve, még abban is megegyeztünk, hogy magával vive zsákunkat, mire hazamegyünk, megőrlet nekünk a rég elhalt s még régebb "kisemmizett" szüleink "kárpótlási" örökségbúzájából egy vékányit otthon a Kurta Jóska malmában... És tizenkét nappal a bátyám látogatása után jött a hír otthonról, hogy "Sanyi meghalt": éppen elhúzott a kisszekerekével egy véka búzát a malomba, ott a molnárokkal jó tréfálkozó hangulatban megőrlette a búzát — közölve azt is, hogy nekünk örleti —, és amikor a friss liszttel hazafelé indulva kettőt lépett a malomudvaron, mentében elbukott a kisszekere és a zsákunk mellé, és azzal vége volt... Nálam, az én "műhelyemben" ugyanazzal az eséssel az én legújabb "sorsszámvetési" kísérletem állt meg fájdalmas dermedéssel azon a ponton, ahol egy elkezdett papírlapnak a néhány ceruzanyomával épp anyám halálos kórházi ágyának emlékét idéztem magam elé a harmincegy évvel azelőtti időből, amikor utoljára láttam élő arcát, s próbáltam oltani "színes" vízzel is, "fehér" vízzel is a halálos szomját.

Vége lett ismét az elkezdett munkának, a sok tervezgetés sok jegyzetpapírja úgy sodródott tova tőlem, ahogy a földre bukott Sanyi fejről gurult el a malomudvaron a kalap. Ha éveken s évtizedeken át legbelsőbb ügyként foglalkoztatott a sorsunk, most egyszerre sújtott az a malomudvar földjén kövel is kirajzolódott gyászjel, hogy a több mint hat évtizedes éltető szál elszakadt, a zsákutcánk fenekén lévő egykori fészkekről felszállt almási lét a végpont porába esett. Írásművelő életemben először történt meg, hogy egy percig sem készülve az írásra, nem tervezve semmit a betűvel, minden "íráskezdé-

nélkül írni kezdtem egy olyan könyvet, amelynek a betűit szerettem volna soha nem látni. Mintha Sanyi fogta volna meg a kezem, miután az övé a kéziszekér fogantyújától "megszabadult", hogy ha már a megőrletett lisztet nem "adhatta számba", testvéri segítséget nyújt nekem — ő, a nagyobb a kisebbnek —, hogy végigjárjuk ketten a határponthoz ért almási sorsunk útjait. Így születtek meg a fájdalmak a haláleset szorításában egy olyan könyvet, amelynek *Kegyetlen kegyelet* lett a címe, de amit én magamban *Sanyi-könyvnek* hívok. Lehetett volna szüleink szomorú hagyatékú búzájából kenyérnek, tésztának, süteménynek vagy keksznek való liszt is, de a liszt sorsa — s azzal együtt a mi "zsákutcabeli"-szülőhelyi sorsunk — végül egy könyv betűsorainak barázdáin haladt végig úgy, mint amiből nemcsak kicsíráztható s földbarázdába elvethető búzaélet nem lehet többé, de még testi életet tápláló falat sem... Ahogy szaporodtak a "papírmalmok" ívein a betűbarázdák, úgy került

ünnepebb alkalmak révén, mint egy névnap, egy lagzi, egy ezüst- vagy aranylakodalmom, sem olyan egyszerű hétköznapi indíttatás révén, amely csupán azért támadt bennünk, hogy találkozzunk, együtt legyünk, otthon legyünk. Elnémult az örökké hívó szó, amely akkor is szólt mindig, ha nem mondta levélbeli szóként, hogy »ha tudtok, gyertek haza«, s amely akkor is hívott, ha a hazamenéseinkkor arra változott, hogy »olyan kicsit ültök«. Sötét úrré vált a hely, ahova eddig folyton hazamentünk, s ahogy múltak a nyári hetek, az úr nemhogy kisebbedett volna, de egyre nőtt. S el is múlt a nyár úgy, hogy nem volt »székely út«. Leszámítva azokat az eseteket, amikor betegség akadályozott benne, nem volt példa rá, hogy a nyári hazamenés elmaradjon. A mi életünkben ez az elmaradt hazajárás is »mutatta«, hogy milyen »nagy temetés« volt Almáson április utolsó napján... Anyám egyszer azt írta volt egy temetésről, hogy a Német utca »fekete volt« a gyászoló nép sokaságától, de most mindenfelé megfeketedtek a szülőhely útjai, mert akármerlyiken keresném s várnám, hogy feltűnjék egy-egy jól ismert járás, szembever az írás, amely a »nevükben« szól: »Nem lát

A humoródalmási temető (Szabó Tamás felvétele)

felszínre egy olyan könyvcím is, hogy *Búcsú a bölcsőhelytől*, és többek közt a "búcsúról" is szólt egy szomorú passzus ezekkel a szavakkal: "Évtizedeken át mindig kívántuk és jártuk az útjainkat hazafelé, s akárhányszor indultunk otthonról vissza, mindig azzal az érzéssel és gondolattal hagytuk hátunk mögött az utat, hogy legközelebb ismét megyünk. S mentünk is, legtöbbször olyan »járatszerűen«, hogy egy esztendőben legalább háromszor volt egy-egy »évszakos« utunk: tavasszal, nyáron és ősszel. A három közül a nyári út — legtöbbször augusztusban, amikor a szőlőt, a kerti munkát néhány hétre »itt lehetett hagyni« — már-már »törvényszerűen« elmaradhatatlan volt. Most mindez úgy szakadt meg egyszerre, mint aminek többé soha nem lesz folytatása. Nem volt többé jövője a hazajáró útnak, sem olyan

engem a szem, a mely rám néz.« Az éj »fekete útjain« lehet még olykor látni őket, amikor egy-egy álombeli megvilágításban így-úgy megjelennek... S tovább már nincs melege ennek a háznak, amelynek a falait is másfél téglás vastagságúra raktuk, hogy jobb meleget tartson. Nem vált végleg lakatlanná az »új lakás«, amelyben időnként »nagyon jól találtuk magunkat«, de »állandó lakója« nyolc hónap óta egy zsák liszt a kamrában, amely őrizi annak a tavaszi meleg napnak az emlékét, amelyen Sanyi »átváltozott«: elindult »élő búzaként« a háztól, s hazavitték oda »holt lisztként«. Jött és ment egyik véletlen a másik után, de most már tisztán lehet látni, hogy a véletlenek hosszú sorában törvényszerűség volt pontosan kimérve addig a beteljesedő pontig, ahol centire és percre egybeesett a két »örlés«,

a búza átváltozása liszté s az élet átváltozása halállá. Külön-külön minden »szem« lehetne a »véletlen műve« — amilyen »véletlenek« a tetteink is, amikor legtöbbször két lehetőség közül választunk egyet —, de ha egy véka búza olyan hosszú láncon jut el őrletésre a malomba, mint az, amelynek lisztje ott »ül« egy zsákban a kamra padján, azon a láncon csaknem a véletlen kizárásaként van jelen egyszerre két kéz, amely a törvényszerű végkimenetel pontjára húzza a »kéziszekeret«: egy »fogatként« van ott a malomba vezető úton az ember, aki »tervez«, és az Isten, aki »végez«. Lehet az is, hogy mind a két »húzó erő« tervez, és a két tervezésből áll elő a »végezések« hosszú sora... Mentünk sokszor a régi időben úgy a malomba, hogy »egyed gondolván« vállunkra kaptunk egy vékás zsákot, de ez most olyan őrletés volt, ami hónapok hosszú során mind »fennforgott«, »terveződött«, míg az lett a pontosan kiszabott vége, hogy az őrletés pillanata a Sanyi életének utolsó pillanatát »mérte«, jóllehet Sanyi is olyan »egyed gondolván« indult el a zsák búzával a malomba, mint aki egy órával azelőtt még a mezőre készült törőbúzáat ültetni... de már az esőcseppek is azért hulltak az égből őszi s tavaszi órákon, hogy élete s napja éppen a zsák búzáknak megőrlésének pillanatában fogyjon el. Mint ami »meg volt írva«, és »beteljesedett«. Egy almási család egész sorsa teljesedett be azzal, ahogy Mészpatak, Nagymező, Kerekmagyaró »három határának« földjéből hosszú évtizedek »terméskiesése« után ismét lett néhány véka búza, s a búza egyik vékájából — az évtizedek óta halott szülők »élő örökségéből« — lett egy zsák liszt, amely egy család, egy »ház« halálának fehér »poremlékeként« árválkodik a kamrában, mint amiből már semmilyen meleggel nem süthető semmilyen kenyér. Elkészült a kenyér, ez a kenyérré süthetetlen liszt lett a »pont« a végén, és egy évvel az utolsó »testvéri találkozás« után oda lehetett jegyezni a papírra a kenyér befejezésének dátumát: "1994. április 13."

Később "elkészült a kenyér" úgy is, hogy a kézirat átváltozott "nyomdai terméké", s ekkor a kiadó fogta a kezét a kenyér írójának, és vitte-hordozta olyan hosszú utakra, hogy "székely út" is volt bennük, "szilágysági út" is volt. Ha Sanyi nem tehetette meg a küsszekeivel az utat a malomtól a házunkig Almáson, most kilométerek százain gurultak a kerekek, míg szerzői-kiadói kézből "vehették" a Sanyi-könyvet nemcsak Székelykeresztúron és Székelyudvarhelyen, de az almási zsákutca, Német utca és Szabók utcája környékén is: "hazaérkezett" Sanyi a malomból a házhoz, "hazaérkezünk" ketten együtt, s a zsákunkban egy kenyér volt, amit leginkább egy idézettel "dedikálhatunk" volna a 233-ik oldalról: "Minden megváltozott azzal a sírdombbal, s a legnagyobb változás az lett, hogy a halott Sanyi sokszorosan »betársult« a végső számvetésbe, mint ahogy élve tette volna. Leginkább most már így »élt a sírdomb

felett« az elkezdett emlékezés továbbfolyásában: életével és halálával ő állt előtérbe, mintha ő is a balladabeli költősek élőáldozataként került volna a falba, hogy az ne omladozzék. Ahogy kiejtette kezéből a malomjáró küsszeke fogantyúját, úgy fogta meg halott kezével az élőnek a kezét, hogy vezesse sorról sorra..."

Most már "terjesztjük a könyvet" az "új idők" újszokása szerint, találkozunk az élőkkel, de a szemünk rááll arra, hogy a települések mellett mindenütt ott a temető, a lakóházakon kívül sírkövekkel is "rakva van" a föld, és Zilahon, Szilágysomlyón, Szilágynagyfaluban, Sarmaságon egyaránt "otthon" van a "szekerünk", ahogy húzzuk fele-felerész erővel élők és holtak: "Ha tárgyszerű tényként tudnók fogadni a halált, meg tudnók nyugtatni magunkat azzal az egyetlen szóval, hogy »Elvégeztetett«. Elmúlt egy élet, úgy, ahogy eltelik egy nap: »Már a szép nap lenyugodott... A koporsó egy elszáradt virág, amiből többé nem lesz élet, a sír egy kiszáradt meder, ahonnan az egek elmúlásáig sem remélhet vízzillogást, aki oda »lefe-küdt«. De az okosság és a hideg tudás soha nincs olyan távol tőlünk, mint egy szeretett lény elvesztésekor, és ha okosságból próbálnánk gátat rakni fájdalomunknak, az csak olyan lenne, mintha a víz legerősebb sodrába hordanók a köveinket. A remény ágába fogzó hit is segíthetne rajtunk, ha odatehetnők a gátba, úgy, ahogy az elkészült sírhalom mellett a »tovább már nem kíséző« ének utolsó búcsúszavai szólnak: »Föld elnyelte már testedet, Ég ölelte fel lelkedet, Ott vár rád szebb kikelet, Ott leszünk majd mi is veled...« Ilyenkor azonban mindent csak úgy tudunk, ahogy a fájdalomunk »tudja«. A fájdalomunk pedig csak azt tudja, hogy minden vigaszt kereső gondolat, szó, imádság és ének ellenére örökre mesemmisült, aki meghalt, és nincs sem szebb kikelet, sem egymás viszontlátása. Amikor virrasztunk a koporsó mellett testileg vagy lélekben, az azért olyan keserves, mert tudjuk, hogy utoljára »vagyunk együtt«; a koporsófedél leszlegezése nemcsak a kalapácsütések hangjával üt szíven, hanem azzal a gondolatunkkal is, hogy többé soha nem látjuk halottunk testi mivoltát sem; kíséjük ki a házból, ki az utcából, be a templomba, be a temetőkapun, miközben csak azt tudjuk, hogy ez mind »utolsó« járásunk vele; s legutoljára a sírnál azért dobol a legfájdalmasabban a föld a koporsón, mert az a »végső elválás«, amin túl már a koporsót sem láthatjuk, »elnyeli« a föld örökre a szeretett lényt. Végigjárjuk a szenvedés minden fokozatát, ami magában mind holt tárgyak fokozata a szemfedéltől a koporsóleeresztő kötelekig és hantoló lapátokig, s járásunkban minden gondolat, szó, ének, zene és harangszó a fájdalom és sírás gátjait szaggatja. A holt tárgyak között fekszik élettelen tárgyként a hideg test is, »elváltozott« élő személyből holttemmé, aki attól a pillanattól kezdve, hogy a szíve megállt és a lelke elszállt, semmivel nem törődik, semmit nem tud, és mi éppen attól a teljes közömbösségi állapottól kezdve teljes lelki-érzelmi »ráborulással« vesszük körül, s hiába tudja az értelmünk, hogy egy szavunk, egy könny-cseppünk sem érdekli őt, siratjuk és szólunk hozzá, temetjük búcsúszavakkal, énekekkel, muzsikaszóval, mintha mindent észlelné, felfogna, hallana és látna, mintha meghatná a végtisztesség, mintha számba venné, mi-

KIRÁLY LÁSZLÓ CSÚFHISTÓRIÁK Észak

Megközelítem magam.

Az álmaim
elindultak Északra.

Édes Jóistenem.
Hol találhatok rátok?!

A szerelem

mint kutyaszán rohan
elveszett birodalomba.

A Jég Útján, mindörökre.

És a Hercegnő áll egy várakozásban,
vállra vetett kabátban,
mint jelenés.

Velem jönnetek,

de bátortalan a szándék.

Nem mertek átlépni nem-világba.

Olyanok vagytok-lesztek,

mint 33 árva.

Ígyhát megközelítem magunk.

Az álmainkat Északra indítom —
édes Jóistenem.

Mint kutyaszán rohan

elveszett birodalomba
a szerelem.

Jég Útján mindörökre, és

hol a Hercegnő a várakozásban,
vállra vetett kabátban,
mint jelenés?

Hol találhatnék rátok?

Velem jösztek,

de bátortalan a szándék.

Ez a lépés a nem-világba.

Olyanok vagytok, mint én.

33 árva.

Ilyen hosszú a temetési menet, mennyi kosszorút visznek a koporsója után, miket mondanak a búcsúszavakban róla, milyen számokat énekelnek és muzsikálnak, s annál inkább elárad bennünk a lelki-érzelmi tortúra, minél tovább látjuk őt a közömbösségben: hogy ő nem viszonz semmit, számára ha sírunk is annyi, mintha nevetnénk, s akármi is »szép temetéssel« tesszük a földbe, ő abból annyit sem fog fel, amennyit egy temetésről hiányzó keservesnek mesél el a helyszínen egy temetésen jelen volt végtisztességtevő. A halál elvégzi az ő munkáját, és nyomában a fájdalom végzi a munkát bennünk. Amit a halál könyörtelen ridegséggel örökre lezárt életté pecsételt, azt mi a halál pillanatától felfokozott érzékenységgel éljük meg újra és éltetjük tovább. A halál pillanatának döbbenete után heteken s hónapokon át egyre mélyülőbb fájdalommal érezzük, hogy akkora úr van bennünk, amekkorát betöltött életével a szeretett lény, s életfolytató ösztönünk úgy zsilipezi a fájdalmas árt, hogy szüntelenül »támasztjuk fel« azt az életet, amely a halál pillanatától már csak bennünk élhet, de az csak olyan feltámasztás, mintha folyamatosan temetnők életünknek azt a »részét«, amely a szeretett lény halálával bennünk is meghalt. Magunkat is temetjük, halottunkat is támasztjuk: így »maradunk együtt«, s ha a halottunk »a sírdomb felett is él«, ebben a »felosztásban« van ott a »szebb kikelet«, amely mindig félig halál s félig élet."

SÉRÉNY MÚMIA 75

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince '96

KUDELÁSZ NÓBEL

Nem nyeltél le semmit

allegro troppo furioso e barbaro

Rajtad kívül-álló maradtam,
nem is nyeltél te le soha,
pedig én nem sértésnek szántam —
maradtam volna ostoba;
de tőlem semmit le nem nyeltél,
hát állok kívül s nézlek én
e nemtelené lett világnak
kimiskárolt fél-tekén.

(pauza: és így éneklek én:

körötted sűrű éjszaka
szoknyája rádterült
bolygóközi a csened is
szemed elkráterült

a szád talány fekete lyuk
magába nyelni vár
akármilyen magvak
a tested hold-svóár

s egy álmosság üstökös
e kozmosz ós-egén
mert hozzád közel szállni mert
csak üs maradt szegény)

"No menj, no menj, ne lássalak már" —
csak ezt tudom, csak ez maradt,
s kirajzoltam belőled akkor
ami a képből megmaradt:

+
kis agy, májfolt, pedáns torok
mi nyelni nem volt oly ledér,
az albumomba tettelek be,
s címet adtam: "Beurre-egér";

engem lenyelni nem akartál,
holott valóm akár a méz,
néked csak hadgyakorlatozni
kellett a fürgé kelevész,
a célba végül nem találó.
Hiába minden indulat:
maradtam rajtad kívül-álló.
Orooár! Emelem magamat!

+értsd: "my fault"

a fénykép

a fénykép ami megmarad
egy hasíték a múltamon
ellenem fent tőr az arcod
fehér-fekete alapon

ha pengeéles is az arc
csak arc — a szándék nincs jelen
keretbe foglalt pillanat
hatástalan (h)arcképtelen

A szelíd farkasok

Ha jönnek talán észre se vesszük
vészit senki se fog kiáltani majd
csak jelenlétük lesz érezhető
bár csendben jönnek ők nem csapnak zajt
az első éj még csendes nyugodt lesz
— a vízen járó Hold picit neszez —
csak a szemek alján gyúlnak kis tüzek
s mint nedves ág egész aprót nyüszít
a gondolat még ellenállni próbál
de nem uralja saját lángjait

eljönnek — talán itt is vannak már
egy szekrény mögé esett kötetben
akár a felejtés mely mindig ott lapul
az emlékezet tág köreiben

mint a farkasok

nem vagy hideg, és ez már valami.
nem tudhatom, hogy mit hozol magaddal,
de szemed mintha fájdalmat őrizne,
mint torzszülöttet a formalin.
alszik benned egy hadseregnyi mozdulat,
s én örövendek, ha néha fölébreszthetem.
valahogy mégsem elég ez. ugye nem?
talán mert nem állapodtunk meg semmiben,
csak hogy megy amíg, aztán.
hogy ez így jó-e, nem tudom, de megy még.
ha majd a nevetésed úgy lendül ki
szádból, mint egy lazult fog,
és szavaidból elköltöznek a madarak,
nos, akkor tudni fogom, hányadán állunk.
egyelőre figyelem azt az imbolygó,
lomha árnyékot a szemedben,
mely szárnyként terül és olajfoltként
terjed majd szét; nézlek, pedig elfordulnék,
és üvöltene, mint holdra a farkasok.

VÁRADY KATALIN

Tehetetlen

Végetért. Csak most.
De végetérhetett volna
még mielőtt elkezdődik.
Nem mi tehattünk róla,
mint ahogyan
érte se tehattunk semmit.
Ne szomorkodj, engedd,
legyek szomorú helyetted;
ugye érted?
Ugy hiszem
tartozom neked.
Ne értékeld
mit mondok, teszek,
idegen leszek.

Csak tévedés...

Nem voltak viták.
Csak egy félreértés.
Egyetlenegy.
Az Isten félreértette
Az embereket,
Tévedések voltunk
Egymás számára.
És önmagunknak.
Rádfrozzuk ki
Magunkat egymásból
És önmagunkból.
Végül is
Nem véletlenek
A teremő hibái.

(Meg)tagadás

Szétziláltan tükröződtél bennem,
Ahogy csókoltad fénytelen hajam.
Nem rád gondoltam. Magamra. Benned.

Nem volt se ok, se szándék, szakadék se.
A teremőszel születt tagadás-szellem
Megvetéssel figyelte a néma vallomást,
Kaján vigyorral vallotta a magdát,

Nem tudott megbékülni a teremőszel,
Mint ahogyan te sem, magadban, velem.

GYÖRGY ATTILA

A boszorkányok szerelméről

"-Ti, akik soha még boszorkányt nem szerettetek, s tán nem hisztek öbennők, hiába is próbálnátok megérteni szavaimat, mert nincs fületek a hallásra, és szemeitek nem ismerik a fényt, sem a sötétséget. Veszedelemmel teljes mámor az ők ölelésük, koponyákkal szegélyezett kincsesbarlangok öleik, s bódító méreg az ők szerelmük, melyet gyönyörűséggel teljes kiinni aranyserleghez hasonlatos testükből."

Imígyen szólt az én barátom és mesterem, Henricus Institoris, negyedfél századdal ennek előtte, s bizony mondom, igazat mondtott, az igazság pedig, ha kendőzve is, de fennmaradt, akár a boszorkányok szerelme. S lehet tudomást nem venni róla, lehet ráció fátylába burkolózni és elfordítani orcánkat tőle, de balga ember és ízetlen életű az, ki így teszen. Ezt pedig most én mondom: én, Jacob Sprenger, kit mainapság György Attilának is neveznek.

Számos boszorkányt ismertem életemben, szerelmükről azonban csak azt mondhatom, hogy több ez, mint ami egyszerű halandónak kijuthat, és több, mint amit egyszerű halandó elviselni képes. Ismertem embereket — még rendem tagjai közül is —, kik annak idején életüket vették és életüket adták rettenetes szerelmüknek, kik úgy értettek a boszorkányokhoz, mint senki más. Jómagam, halálukkal és haláluk révén részesültem a dolgok ismeretében, boszorkányt szeretni azonban még így is csak úgy lehet, ha az ember veszedelemre veti testét és tisztességét.

Ma már az emberek nem hisznek a boszorkányokban, dőreség, de meglehet, így van ez rendjén. Lylith és Azáel lányai félig öntudatlanul, de örökölt misztériumaik teljes birtokában élnek és uralkodnak a hétköznapi Évák és tudatlan férfiak között. S bár évszázadokon át tanúja voltam a boszorkányok színváltozásainak, néhanap most is döbbenettel tölt el az emberek vaksága. A férfiaké: mert a nők, ha érteni nem is, de

érezni tudják a felszín alatt rejtőzködő boszorkányságot, mint ahogyan az állat is megérzi fajtájában a veszettet.

A férfiak azonban vakok, s valójában nem is illeti meg őket a férfi név; igen kevesen akadnak közöttük olyanok, akik méltók lennének a démoni szenvedélyre. Rezzentlenül, bénán haladnak el vörös hajú, ívelt szemöldökű nők mellett, akiknek kisugárzásáért még a kankutyák is otthagyják a tüzelő szukát, ellenben virágnevű, mosolytalan lányok mellett már nem éreznek vészjósló nyugtalanságot, s százalmas áldozatként kerülnek lábaik elé még a véres vadászat kezdete előtt. Alamizsnaként részesednek abból, amiből elvenniük kellene — és fizetnek értük pénzzel, vérrel, tisztességgel, kárral.

Régen, mikor a férfi még férfi volt, és Henricus Institoris, valamint a magam nevétől reszketett Bréma környékén, Tirolban, Németalföldön és Bohémiában a nép, régen még tudták a férfiak, mi a szerelem, és hogyan kell a boszorkányokat szeretni. És mindaddig, amíg a dolgok a régi helyükön állottak, azt is tudták: miért, mire jó a nő és szerelem. Az emberiség és az idők aranykora volt ez, mit később a megfertőzött elméjük sötét középkornak neveztek, pedig csak szemük volt képtelen befogadni a ragyogást. Akkoriban még harc volt a szerelem, a nő pedig ellenség, akit meg kellett hódítani és meg kellett törni, azután pedig kincs, melyet őrizni kellett. Mindazok pedig, akik testüket veszedelemre vetették, jól tudták, nehezebb és súlyosabb ez a harc, mint a háború és a lovagi viadatok, hiszen amott csak életüket, de itt lelkük üdvösségét is elveszíthetik. Minél erősebb volt a szerzett nő, és minél veszedelmesebb volt meghódítása, annál inkább nőtt értéke, az pedig kétségtelen, hogy minden létező asszonyok között a boszorkányok a leghatalmasabbak.

Beszélni persze már akkor is sokat beszéltek és énekeltek a szerelemről, és keresték rejtett titkait, az igazi lovagok azonban mindig is tudták a titkot. Fiatal, tüzes kancák kellett nekik, zabolátlan, féktelen asszonyi állatok, akiknek öle örökös tűzben égett, szemeik pedig felcsillantak a kiontott vér látványára. Állandó nyugtalanság, veszedelmes küzdelem volt az ilyen szerelem, magába fogadott és üldözött, erős pajzsként védett, és halálra sebzett. Kiváltképpen ilyen volt a boszorkányok szerelme, bálványimádat és feneketlen gyűlölet között; akkoriban azonban, mind mondtam; a férfiak többet tudtak, s az egyház erős kézzel őröködött felettük.

Ma viszont a boszorkányok legkiválóbbjainak már aligha akad rangjukhoz méltó áldozat, gyilkos és szerető. Az évszázados tapasztalatokat már elfelejtették az emberek, mi több, ellenfél híján a boszorkányság is másként nyilvánul meg, s jórészt álomba merültek képességeik. Időről időre azonban felélednek, s hatalmuk megújul, pusztító szerelmük pedig végigsöpör a földön, s kevesen állhatnak meg előttük. Manapság leginkább Azáel angyalainak újkori leszármazottjai keltek életre, kik olyanok az asszonyok és boszorkányok között, mint a havasi virágok, melyekről gyakran nevüket veszik: gyönyörűek, ritkák és magányosak, s

FAZAKAS ATTILA-HUNOR

Cinke

"mondhatnád: az út mentén kezeden elpusztult egy madár"

Visky András

Mély álomban benne nyugszik minden.
Felkel, lábához ejti csipkéit
a fájdalom.

Tétovázik sírdígyensúlyban,
pedig egyetlen szobából sincs
kijárat a tengerre.

Kikeresi azt az arcot, amelyet
a leginkább ismer, s amely
leginkább ismeri őt.

A többi nem fontos. Csak a hirtelen
beálló csendre vár, amiben
megfeszül majd,

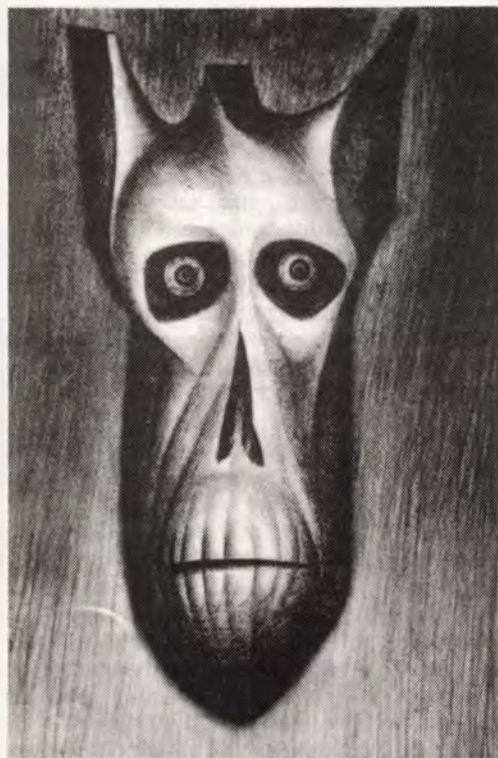
s mint akire régóta várnak,
elsodródhat immár biztosan,
lehunytt szemekkel.
(’96. szept.)

feneketlen mélységek fölé kell merészkednie annak, ki megszerezni kívánja őket. Betörtlen és megzabolázhatatlan asszonyok, kiknek nőiessége és kíváncsisága szinte fáj, s csupán a helyes ösztön, vagy az övékéhez mérhető szerelmi vágy az, mi megfékezi őket. Enélkül a mégoly erős és bölcs férfi is hiába próbálná betörni és magáénak tudni őket — próbálkozva eleve kudarcra ítéltetik, s az első éjszaka után menthetetlenül rabjává válik a boszorkánynak. Érzékeinek nem ura többé, s egy idő után, a dolgok törvényszerűsége folytán, már nem adhat több szerelmet. A feneketlen szerelem elemésztí a férfit, s az egyenlőtlen harcban nemsokára már a kívülről számra is nyilvánvalóvá válik az ilyen szerelem öngyilkos volta. Ilyenkor, egy-egy pillanatra még a közönséges emberek is megérik a boszorkány hatalmát, mely a férfi szerelméből táplálkozik, s megriadt értelemmel, de vágytól kiszáradó ajakkal bámulják ezeket a nőket, ha néha feltűnnek az emberek között. Ezekben a szerelmekben rendszerint egy napon aztán bekövetkezik a vég, s a mégoly tudatlan férfiember is rádöbben: a boszorkányok iránti vágy azonos a halálvágygal, s e vágyakozás csupán a halálban oldható fel maradéktalanul. Ettől kezdve megújul számára a világ — kedve s lankadó ereje visszatér — mindaddig, míg a boszorkány végérvényesen elhagyja. Azon túl nincs nyugvása, mert ki egyszer megkóstolja a boszorkányok szerelmét, méltatlanul is képtelen lemondani róla, s az emlékezés és kínzó vágy elől végül csak a halálban talál enyhülést, s fogalma sincs a tévedésről és bűnről, amit elkövetett.

Ezért mondom hát: veszedelmes a boszorkányok ölelése, de édes, mint a lépes méz, s bűnöknek bűne az ők szerelmük, de gyönyörűséggel teljes. Nyugodalmat többé nem lel, ki megízlelte, s megkurtítja a férfiak életét.

A kurta életet viszont tartalommal tölti meg — s ez manapság nem kevés.

SERÉNY MÚMIA

Csutak Levente: A háború arca

VALLASEK JÚLIA

GYANÁNT

Láng Zsolt: Késő

Őszi sétáinak egyikén feltűnt a Pálcikaembernek egy utcácska: száz lépés szín és napsütés.

Nemsokára lehullottak a levelek. Am volt ebben az utcában egy fa, amelyik változatlanul zöldellt, mi több: virágba borult, rózsaszín bokrétaaként tündökölt...

Vadmeggy lehet, állapította meg a Pálcikaember, és naponta elszállt hozzá.

Beköszöntött a hideg. A fa leveleire zúzmara szállt, ágai jegeken csillogtak, de amint megjelent a Pálcikaember, eltűnt a jég, és fel-szívódott a zúzmara, a virágok pedig felemelkedtek fejcskéké. A Pálcikaember fázósan állingált a fa előtt, össze-összeverte bokáját, miközben a fa fittyet hányva a hidegre, jókedvűen pancsikolt az alacsonyán járó nap sugaraiban.

Csak amikor magára maradt, fogott el az ereje. Fájdalmas vonaglás rázta meg, mintha ki akart volna szakadni a fagyos földből, hogy látogatója után mehessen...

Az ablakokról immár nappal sem olvadtak le a jégvirágok, úgy-hogy a Pálcikaembernek óránként vissza kellett mennie a fához, hogy megmentse a halálót.

Ami egykor oly kellemes, biztosan eltervezhető időtöltés volt, a tervezgetés valódi örömeivel, az most kínos és kikerülhetetlen feladat lett. Amire nemrég vágyakozva lehetett emlékezni, az most terhéssé és nyugtalanítóvá változott, gyötrelmes daganattá. A látvány pedig!!! Nem is gondolná senki, milyen ijesztő tud lenni a behavazott téli utca közepén a virágba borult vadmeggyfa.

Lehunyt szemmel kellett volna néznie, gondolt efféleket a Pálcikaember. De hát most már késő! Igen, most már nem tehet mást, mint hogy fogja magát, felferi sátrát a fa mellett, aztán ott didereg tavaszig...

Nem szeretem az "értelmezés nem más mint félreértés" szerű kijelentéseket. Talán azért nem, mert mindjárt a kezdet kezdetén a kudarc érzetét keltik, megfosztva az elemzőt a műelemzés igazi örömetől, attól az elégtételtől, hogy egy adott pillanatban úgy érezhesse, tényszerűen tartja a művet, még néhány lépés és megtalálja a lényegét, azt, ami által a mű hozzá szól, azt, ami valóban értéké teszi. Hogy ez a néhány lépés tévútra vezethet, hogy a lényeg megbújik a jelek mögött? Lehet... de talán ez teszi lehetővé az újrakezdést, s az a naiv hit, hogy most már sikerülni fog.

És azért sem szeretem, mert bonyolult felépítésű tárggyá degradálják a művet, azt sugallván, hogy létezik egy abszolút értelmezés, mely tökéletesen fedi annak értelmét. Holott a műnek száz meg száz

értelme lehet, minden olvasója a maga módján értelmezi, és minden értelmezés egyformán igaz. És egyik sem félreértés, hanem önmagában pont olyan integritás, mint maga a mű.

Ha már sarkításról van szó, inkább Gadamer véleményét követem, aki szerint az értelmezés dialógus a művel. A dialógusban pedig "a lét, önmagunkon túl-léteket jelent, együttgondolkodást a másikkal és visszajövetelt, önmagunkhoz." Így a megértés sem passzív adatfelhalmozás, hanem "tapasztalattá válás, mely megváltoztatja a tapasztalót." (Gadamer)¹

Műelemzői közhely az a megá-lapítás, hogy az irodalmi olvasás lehetősége a műben, képessége az olvasóban van, hogy a sikeres elemzés megköveteli a kettő összhangját. Lehetőség és képesség egybeilleszkedése különösen a modern és posztmodern alkotások esetén válik meghatározóvá, ezen alkotások ugyanis szinte teljesen kizárják a nem irodalmi olvasat lehetőségét.

A kiválasztott módszer (a metaforikus szerkezet-elemzés) a prózai műveknek csak igen kis hányadára alkalmazható anélkül, hogy ne teremtené feloldhatatlan ellentmondás mű és módszer között. E korlátozottság oka, hogy ahhoz, hogy a módszer működőképes legyen, szükség van egy speciális prózatípusra, melyben nem az epikai szerkesztés elve dominál, hanem a metafora. A huszadik századi angol irodalomelmélet (new criticism) különösen kiemeli a metafora fontosságát. A metafora szerintük: 1. nem pusztán logikus vagy logikailag összehasonlítás, hanem kölcsönhatás (interaction), amelyben az egymásra ható dolgok, integritásukat megőrizve egy egységes, de nem egyértelmű jelentést hoznak létre. 2. Jelentésének alkotó része a kontextus, melyben található. 3. Lehet értelem- vagy érzelmszervező, vagy mind a kettő. (Szerintem a lírai műveknek az érzelmszervezői, a prózánál az értelem-szervezői hatás van túlsúlyban.) 4. Nem fordítható le nem költői nyelvre a tartalom elvesztése nélkül. 5. A mű egész szövegét organizálja, illetve részt vesz a struktúra meghatározásában.² E jellemzőket lírai művek tanulmányozásából szűrték ugyan le, de érvényesek a prózára is, bár némi erőltetődésre figyelhetünk fel. A prózai művekben jelentősen meg-nő a metafora értelem-érzelmszervező, ill. strukturáló szerepe, hiszen ez helyettesíti a hagyományos epikai struktúrát. A metafora strukturáló szerepe azzal is magyarázható, hogy ezekben a művekben nemcsak a világszerkezet elemei (figurák, tér, időhasználat), hanem

a világfolyamat is metaforizált. Az író pedig leveti a mindent tudó (előre tudó, és ezáltal sejtető) narrátor álarcát, és így az előadás stílusa relatív lesz, hiányossá válik a dolgok közötti logikai lánc. E módszer fő előnye, hogy igen tág teret biztosít az elemzőnek. Jószerint semmilyen technikai, sorrendi szabályt nem kell érvényesítenie, ha egyszer sikerült megragadnia a művet összetartó metaforarendszer lényegét, szabadon követheti a kibomló jelentés egyik vagy másik szálát. Szabadon... vagy legalábbis szabadabban, mint a modern elemzési irányzatok jelentős részének esetében. Ez az "interpretációs szabadság" azonban magában hordja a tévútra jutás veszélyét, hiszen rendkívül tág az elemzés tere, és igen csekély a szabályok behatároló szerepe. Metaforikus szerkezet esetén nem árt, ha mintegy "védőruha-ként" felöltjük az általam "interpretációs fegyveremként" megnevezett attitűdöt, és nem csapunk le meggondolatlanul egy-egy tetszősebb szimbólum-interpretációra, hanem hagyjuk, hogy a műben ható belső erők irányítsanak rá az alkotunk és beállítottágunk szerinti helyes útra.

Az általam kiválasztott mű — Láng Zsolt: *A Pálcikaember élete* című kötete több szempontból is próbára teszi elemzőjét.

A nem irodalmi olvasásmód itt szinte működésképtelen, az olvasó már néhány oldal után is úgy érzi, hogy logikailag értelmetlen, ellentétes információk tömegével áll szemben. Már a legelején tudatosítani kell, hogy a főszereplő tulajdonképpen nem létezik.³ Egyszer barátai a virágzó narancsfákkal díszített kicsi teázóban arról beszéltek, hogy ő, a Pálcikaember — szomorúan tudomásul kell venniük — nincs is, és akkor, ha van, bármilyen lehet! A kifinomult értelmező azonnal lecsap az ilyesfajta kijelentésre, elmerül a homályos metaforák, kétértelmű utalások tömegében, szinte az első, spontán olvasáskor is a főrikus kapcsolatok vonalán halad — és elveszíti azt, ami a Pálcikaember életét egybefűzi, ami a mű szervező elve és lényege — a csendes, filozófiával keveredő játékoságot. Játékoságot a szavak szintjén, sőt az olvasóban keltett érzelmek szintjén is.

Talán az egyetlen valóban kompetens megközelítés: a gyermeki. Úgy kell tehát megközelíteni, ahogy a gyermek a mesét, aki való-ságként éli meg a sárkányt és a tündért, de mesei való-ságként. Ha így közelítünk *A Pálcikaember életéhez*, értelmet nyer midaz, ami a nem irodalmi olvasásmódban homályos volt, és természetesnek hat mindaz, ami az imént, bonyolult eszme-futtatások és metafora-kapcsolások után mesterkéltnak, és valljuk be, megalapozatlannak tűnt. Kérdéses az is, hogy a történet beilleszthető-e a novella műfaji keretei közé. Én (némi megszorításokkal) novellaként értelmezem, hiszen nyugvóponttól indul, váratlanul gyorsulnak fel az események, és

fordulópontot hoz. Ezek a novelisztikus elemek háttérben maradnak a lírai hangvétel és a metaforikus sík megléte miatt. Tulajdonképpen bizonytalan vállalkozás a kötetből egyetlen novellát kiragadni és elemezni. A történetek ugyanis csak látszólag önállóak, valójában nagyon sok szállal kötődnek egymáshoz. Ez az összefüggés nemcsak a lineáris sorban egymást követő történetek esetében áll fenn, hanem az első mondatától az utolsóig. Összefűzi őket a központi figura, a Pálcikaember alakja, hiszen őt és kapcsolatait követi nyomon az olvasó. Minden történettel egy kicsit jobban megismerjük, de az új és új jegek csak a többi történet kontextusában kapnak jelentést.

A Pálcikaember alakja egy igen könnyen felismerhető, de annál nehezebben értelmezhető metafora. Dehát ki is a Pálcikaember? Kérdezi kíváncsian minden olvasó. Van is, meg nincs is, érthető és érthetetlen. Néha úgy érezzük, az emberit szimbolizálja, máskor szöges ellentétben áll mindazzal, ami e felelőtlen állítást kiválthatta. Nemcsak az olvasó bizonytalan, a szerző is az. Mindjárt az első mondatokból létrejön egy figura, cselekedni kezd a saját létezési törvényei szerint. Am ezeket a törvényeket ő maga sem érti. A Pálcikaember éppolyan értetlenül áll szemben önmagával, mint ahogy az olvasó szemléli őt. "A Pálcikaember ajtót nyitott magán. Az ajtó képzeteletszerű pálci-kaember volt, akiről, mintha nem kitalált, hanem valós személy volna, történeteket mesélt. Váratlanul és bizonytalanul, ha pedig személyes dolgaikról beszélő barátait hallgatta, mindannyiszor roppant hevesen jelentkezett benne a kényszer, hogy önmagáról valljon. Am ilyenkor tüstént úrrá lett rajta az unalom, így nevezte gátlatos félel-mét, s inkább hallgatott. Az ajtó lett a megoldás..." Ilyen apró ajtók labirintusa az egész mű, ajtók, melyek a lélek egy-egy szeletét tárják fel. Elemzéssel én is benyitok egy ajtón, s megpróbálom értelmezni azt, amit az ajtón belül találok.

A *Késő* címet viselő történet rendelkezik a hagyományos értelem-ben vett epikai mozzanatokkal. A világfolyamatban megkülönböztethető, átvezető és végző folyamat, melyekre ráépíthető egy lineáris, ok-okozati összefüggésekre támaszkodó történet. A Pálcikaember őszi sétáinak egyikén lát egy virágzó fát. Lassan beköszönt a tél, s a fa virágait borító zúzmara csak a Pálcikaember jelenlétében enged fel, így az kénytelen odaköltözni a fához, hogy életben tartsa.

A történetnek, különösen a központi fa motívum miatt, igen erős a parabolisztikus jellege. A vállalt feladat teljesítése, a felelősség, villan-nak fel a parabola értelemlehetőségei, de nem szabad engedni a kínálkozó lehetőségeknek, mert tév-útra vezethetnek. A parabola mé-retein keresztül általánossá és egyben súlytalanul válik a még alig érzékelhető értelem.

Mindjárt a kezdet kezdetén, a címben valami fájdalmas, disszonáns érzélem feszül. "Késő" ...ejtjük a szót hangulatunk függvényében többféleképpen is — lemondóan, fájón, belenyugvással — mégsem szabadulunk attól a furcsa érzéstől, melyet a szó asszociációs háttér generál, hogy valami megfordíthatatlan, kijavíthatatlan hiba történt a múltban. Ez a sejtés egészen a novella végéig nem igazolódik be. Szinte el is feledkezünk róla, hisz az indítás egy idilli világot rajzol elénk, s ez az első mondatban megteremtődő világ a mű világán belül létrejövő mikrovilágnak tekinthető. Szinte véletlenszerű megjelenésében, sugárzó tökéletességében van valami csodaszzerű. Ezt egy kettős metafora érzékelteti, mely inkább illene egy impresszionista versbe, mint prózai szövegbe. A metafora mindkét elemére érdemes odafigyelni. "Utcácska" és nem utca — a kicsinyítés mindig kihangsúlyozza a cizelláltságot, finomságot, tökéletességet. Gondoljunk csak a rokokó porcelánvirágjaira. A "száz lépés szín és napsütés" szinte impresszionista ideálkép, látvány és hangulat egyszerre, mindez a tér síkján. Az idő síkján pedig ott áll az ősz. Az ősz természeti archetípus, rendkívül tág jelentésmezővel, melybe beleférnek az egymásnak ellentmondó jelentések is. Értelmezhető pusztulásnak vagy beteljesülésnek, negatív vagy pozitív princípiumként egyaránt. Itt a kontextus (szín és napsütés) egyértelműen a pozitívként való értelmezést sugallja, az ősz tehát itt úgy szerepel, mint a célbaérés öröme, a beteljesülésnek korszaka. Csupa érték pontból indul tehát a történet, s az elemek jelentéséhez hozzáadódik még a "séta" asszociációs mezeje. A séta nem más, mint a nyugalom, a szemlélődés, a világra és önmagunkra való pozitív ráhangoltság. A nyugvópontból való indulás különben jellemzője a klasszikus epikai szerkesztésmódnak és ezen belül a novellának, nem véletlen tehát, hogy éppen séta közben indul a cselekmény. A mű lehetséges világának külső ideje szerint strukturalizálható is a szöveg, az új részeket mindig az évszakra való utalás indítja. E részek időben lineárisan követik ugyan egymást, de hosszabb-rövidebb kihagyásokkal, ezért a szerkesztésmódot ha nem is mozaikszerűnek, de szaggatottnak érezzük.

A második rész egyetlen ellentmondásra épül, mely megteremti azt a feszültséget, amely kór a mű szerveződik, és működtetni kezdi a metaforarendszert. A levelek hullása természetesen beilleszkedik a logikai láncba: "Am volt ebben az utcában egy fa, amelyik változatlanul zöldelt, mi több virágba borult, rózsaszín bokréta-ként tündökölt..." Az időt és törvényeket legyőző virágzás, a csoda megjelenítése. A szépség itt is plasztikus, intenzitását a finom fokozás erősíti: zöldell, virágba borul, rózsaszín bokréta-ként tündököl. A fa az élet archetí-

pusa, már a mitikus időkben is az élethez kapcsolódott. A virágzó fa, mint a tavasz, a fiatalság, újrakezdés szimbóluma, éles ellentétben áll a mű világával, melyben az ősz, tehát a célbaérés, a lezárás dominál. Alfa és omega ellentéte pedig mi mást szülhetne, mint csodát. Lényeges a központi figura attitűdjé a csodával szemben. A hétköznapi magatartás, az elragadtatás, a reveláció lenne. A Pálcikaember azonban mást tesz. Megnevezi a csodát, nevet és ezáltal helyet és szerepet ad neki a világban. Azzal, hogy értelmet adott a létének, kötöttséget is vállal — naponta elsétál Hozzá. Csak hogy ez a teremtő aktus nem tudatos. Inkább a rácsodálkozás, a szemlélődés szüli, ezt jelzi a kételkedő, feltételes módú igealak: lehet. Az eddig kialakult világrendet, melyet a virágzó fa és a lehulló levelek által jelképezett pólusok között feszülő ellentét egyensúlyban tartott, megbontja az idő előrehaladása. "Beköszöntött a hideg", s ezzel megindul egy feltartóztatatlan folyamat, mely készületlenül

Mircea Vremir: A holló

éri az olvasót, de a központi figurát is. A tél megjelenítése ismét a szépség jegyében történik: zúzmara száll, az ágak jegesen csillognak. Csak hogy ez a szépség egy másik dimenzió szépsége és nem a virágzó fáé. A tél itt nem feltétlenül a pusztulást asszociálja. Egyszerűen létéből adódóan áll ellentétben a virágzó fa képviselte világgal. A csoda tovább folytatódik, lehetősége a Pálcikaember alakjához kapcsolódik. Ha ő ott van, megbomlik az idő rendje — "eltűnik a jég, felszívódik a zúzmara, a virágok felemelkednek". A Rendbe való beavatkozás transzcendens képességével rendelkezik tehát, de viszonyulása továbbra is a rácsodálkozásé. "A Pálcikaember fázoson állingált a fa előtt, össze-összeverte a bokáját." Feltehető a kérdés, hogyan és miért kapcsolódik a fa léte a Pálcikaemberéhez.

A fát az előbbi szakaszban még a tökéletes szépség megtestesítőjeként láttuk, itt viszont jellemzésében túlsúlyba kerülnek a gyöngédségre, gyermeki önfeledtségre utaló szavak (a virágoknak fejecskéi vannak, a fa pedig "fittyet hányva a hidegre, jókedvűen pancsikolt az alacsonyán járó nap sugariban"). Erősebb érzelmi kötődést

sejtünk tehát (gondoljunk csak az emberi kapcsolatokra, előbb csodáljuk meg a másik szépségét, érzékelhető tulajdonságait, s csak aztán ismerjük fel játékoságba bűvő gyermeki énjét, és a csodát átvált gyöngédségére). A feszültség tovább erősödik, a tragikum jegyeit hordozza magában az a tény, hogy a fának egyre inkább létszüksége lesz a Pálcikaember jelenlétére: "Csak amikor magára marad, fogyott el az ereje, fájdalmas vonaglás rázta meg, mintha ki akart volna szakadni a fagyos földből, hogy látogatója után mehessen..." A hasonlat az identitásváltoztatás gondolatát hozza magával, a fa számára a földből való kiszakadás egy új dimenziót jelent. Az idő múlásával új szakasz kezdődik, egyúttal fokozódik a feszültség. A fa fizikai léte most már egészen a Pálcikaember létehez kapcsolódik, s ami eddig csodát vagy gyöngédséget volt, az kötelességgé változik — figyelmeztet a "kellert" igealak. Értékelődés jön itt létre. Érzelmi szinten, az örömmel eltervezett időtöltés kínos feladattá, a vágyott emlékkép pedig "gyötrelmes daganattá" változik. A fizikai, érzékelhető szinten szép volt eddig, most ijesztő lesz. "A látvány pedig!!! Nem is gondolná senki, milyen ijesztő tud lenni a behavazott téli utca közepén a virágba borult vadmeggyfa." A hirtelen értékcsere, a pozitív negatívba váltása drámai erejű, hiszen minden előzmény nélkül, váratlanul, szinte csodaként történik (ismét!). Minden előzmény nélkül? Valóban, miért is nem éreztük eddig a helyzet visszasságát? Miért láttuk szépségnek azt, ami háborzongató? A mi értékelésünkben vagy a kontextusban van a hiba? — nemcsak az olvasó vagy az interpretáló; hanem a Pálcikaember is felteszi magának e kérdéseket, és nem tud válaszolni.

"Lehunyt szemmel kellett volna néznem" — tesz szemrehányást magának a Pálcikaember. A lehunyt szemmel nézés paradoxona némi transzcendens, mitikus hangulatot is sugall, hiszen feltételezi a tekintet teremtő erejét. Paradoxonként pedig ellensúlyozza a csodából szintén paradoxonná degradálódott vadmeggyfa által kialakított feszültséget.

A befejezés visszatér a címhez, mintegy tovább tágtva annak jelentéshorizontját: "Dehát most már késő! Igen, most már nem tehet mást, minthogy fogja magát, felveri sátrát a fa mellett, aztán ott didereg tavaszig." Az erős érzelmi intenzitás részekkel ellentétben áll ez a rezignált, kiábrándult befejezés. Mint egy leütött alaphang tér vissza a "késő" szó, a végleg elszalasztott lehetőség, a késői felismerés visszhangjaként. A szöveg végére érve újra feltevének az eddig csak érzékelt, de meg nem fogalmazott kérdések.

Először is a térháználát, az utca. Az utca metaforikus jelentése összetett, léte feltételezi a kommunikációt, de egyúttal közterület lévén, általánosságot is sugall. A mű

elemzésekor még csak sejtés volt, de most már egyre izgatóbban jelentkezik a kérdés: valódi utcáról van-e szó? A miniaturizált dimenzió, "a száz lépés szín és napsütés", a hirtelen és váratlanul bekövetkező metamorfozálódó "csodák" mind azt sugallják, hogy az utca nem más, mint a lélek egy másodlagos jelentésszintje. Ez a megállapítás új fénybe helyezi az elmondottakat: mindaz, ami egy lehetséges világban valóságként él, egy új metaforikus szinten működni kezd. Itt nyer választ az előbbiekben feltett kérdés: igen, a Pálcikaember valami módon maga hívta életre a virágzó fát, és nemcsak azáltal, hogy nevet adott neki. Így a történet egy felelőtlenül megfogalmazott vágy kudarcát jelképezi. Mintegy válaszként értelmezhető az ember "varázspálca hitére", mely szerint bizonyos képességekkel csodaszzerűen teljesíthetjük álmainkat. Csak hogy az így beteljesülő vágy óhatatlanul visszajára fordul, idea és matéria nem forrhat össze egységgé. Ez magyarázza a rezignált hangvételt, a szűkszávvá, szinte jelzészzerű stílust, mely csak a fában megjelenített csoda különböző fázisainak leírásában vált át festői ábrázolássá.

Az a háborzongató tény, hogy valami a legkisebb lényegi változás nélkül szépből ijesztővé változik, megkérdőjelezi az esztétikai értékek erejét. A szépség mint abszolút érték megszűnik létezni, relatívvá, kontextustól függővé válik.

Hogy mi a szép és mi nem, azt a környezete határozza meg. Ez így prózáinak, szinte kegyetlennek tűnik. Korlátok közé szorítja azt, aminek a lényege a korlátatlanság. Csak hogy ezek a korlátok tartják meg az arányait. Ezek biztosítják, hogy mindig újra tudjon hatni. E korlátok közé tartozik a természetben elfoglalt hely. Más dimenzióba kerülve megszűnik mindaz, ami a szépet széppé teheti.

Egy kis rezignáltság is csatlakozik a Rendről alkotott képhez. Az, hogy mi magunk, ha átlátjuk is, megérteni nem tudjuk. Hát ilyen ingatag talajra épülnek ítéleteink? — tesszük fel ezt a nagyon Pálcikaemberes kérdést. A válasz ismét igazi Pálcikaemberesen rezignált: "Sohasem tudhatjuk valójában, kik vagyunk, vonta le a tanulságot a Pálcikaember. És aminek lennie kell, az is oly bizonytalan..." Ez a felismerés nem kelt fájó hiányérzetet, hanem belesimul a Rendbe, amit természetesen nem tudunk kiismerni, de ösztönösen elfogadjunk...

Bibliográfia

1. v.ö. Hans Georg Gadamer: Igazság és módszer
2. v.ö. Világírodalmi Lexikon 8. 331., 332. old. (Dienes László, Philip Wheelwright: Metaphore and Reality c. 1962-es tanulmánya alapján)
3. v.ö. Láng Zsolt: A Pálcikaember élete, Ajtók, 5. old.
4. v.ö. Láng Zsolt: A Pálcikaember élete, Ajtók, 5. old.
5. v.ö. Láng Zsolt: A Pálcikaember élete, Mese 53. old.

SZŐCS ISTVÁN

A honfoglalás és a székely történelem nehéz kérdései

2

Azok a felfogások, amelyek a székelységet eredetében is a magyarság szerves részének tartották, abból indultak ki, hogy a *székely* szó *határőr* jelent, ez a felfogás (a Timonyi Sámuelé) már a XVIII. század közepén felbukkan s később hivatalossá is válik, különösen, hogy számos adat szerint határpásztorok és erdőkerülők foglalkozását is jelölték a székely szóval — itt-ott...

Ezt a felfogást erősíti, azaz erősítene az a körülmény, hogy a székelység 6 nemre (egyesek törzsenek, mások *főnemzetiségnek* tartják) s ezen belül 24 ágra tagozódik, amelyek minden szék területén kimutathatók, főleg a XVI. század közepéig, amikor is az eredeti székely nemzetségi szervezet felszámolását megkezdik. E hat nem: Adorján, Ábrány, Halom, Jenő, Meggyes, Órlec. Tehát nemcsak ahol "székely" nevű helységeket találunk, kell székely lakossággal számolnunk, hanem ott is, ahol a fenti hat névvel, ezeknek *legalábbis egy része* székely lakosságra vall. Külön érdekessége e rendszernek, hogy a magyar nyelvhatár szélén számos Meggyes található, Fertőmeggyestől Aranyosmeggyesig át Szászmelegig (s vannak meggyesek Bihar, Zala, Somogy, Abaúj, Udvarhely megyékben, s idesorolhatjuk a Medgyes és talán Medes alakokat is), de más földrajzi nevekben is felbukkan, pl. Meggyes patakok a Vöröstoronyi szorosban és a Békásiban stb. Hasonló rendszer megfigyelhető a Halom, Halmi, Halmagy stb. nevű helységek elhelyezkedésének egy részénél... sajátos, hogy az *Órlec* — helynévként — csak a Kárpát-kanyaron kívül található meg, *Uralati* alakban.

Mindebből annyi következtethető, hogy székely határőr-telepek a régi magyar királyság peremterületein igen sokfelé léteztek, s ennél fogva egyes vidékeken a "székely" szó "határőr", sőt egyszerűen csak "őr" jelentést is felvehetett, de eredetileg határőr jelentése nem volt... hiszen az ugyancsak határőr erdélyi szászokat soha senki nem nevezte székelyeknek, és ugyancsak élesen megkülönböztették tőlük.

Pedig az erdélyi szászok ráadásul olyan települési-közigazgatási egységekben éltek, amelyeknek szintén szék volt a nevük magyarul. (Mint ahogy a kunok településeinek is.) A szék funkciójában és méreteiben valahol a *megye* és a *kerület* között helyezkedett el, *districtus*nak is hívták latinul.

Fáradtságos volna előszámlálni, hogy pozícióik miatt tekintélyesnek számító tudósok milyen elvakult, tért-már észlelő szennvedéllyel igyekeztek a székelyekről idegen származást kimutatni: ilyenformán lett a székely kun, besenyő, bolgár-török, bolgár-szláv, sőt gepida és román is, csak hogy ön-maga ne lehessen; magyar, német és román tudósok versengtek a kitalációk gyártásában, amelyek még ha nem is buktak volna mind meg a székelyek magyarnyelvűségének a megmagyarázni nem tudásán, csődöt mondtak az elemi bizonyítékok hiánya miatt is.

D) A betelepítés-magyarázat nehézségei

A legerőszakosabb idegenség-vadászok elvesztették hangjukat; manapság annak a felfogásnak a hívei, hogy a székelyek semmiben sem különböznek a magyarság többi részétől, s valószínűleg több lépcsőben, a XI. és XIII. századok eleje között telepítették őket mai lakóhelyeikre, uralkodó a történettudományban a terepet és a pozíciókat.

Én magam is sokáig e felfogás híve voltam, hiszen szembeszökő, hogy például a Tiszántúl sok helynévén kívül — mint pl. Nyíradorján, Nyírábrány, Halmi, Aranyosmedgyes, Köröskisjenő, Borosjenő stb. — e régió és Dél-Erdély között a folyónevek is tükrözik egymást. Van például Homoród folyó párosával Szatmárban és Udvarhelytől délre, valamint a Barcaság nyugati részében is; a Küküllőnek is megtaláljuk a megfelelőjét a Hajdúság és Bihar közt folydogáló Kék-Kállóban, a Szászföld dimbes-dombos szívében, Segesvár

irányából Szeben irányába, de furcsa módon Moha nevű falutól Moha névűig — mindkettőtől azért kissé távolabb eredő és torkolló *Hortobágy* folyócskára olyan kevesen figyelnek fel, pedig ennek neve a legjellegzetesebb alföldi, tiszántúli tájképzetéhez kapcsolódik.

(Minderről részletesebben írtam már a *Helikon*-ban — akkoriban azonban még nem is mertem említeni, s most is csak e zárójelben, hogy Hajdú megye vízrajzi térképén fellelhető egy Brassó-ér nevű patakocskája is. Sajnos, azóta sem tudtam kideríteni, hogy az elnevezés mikori eredetű, nem későbbi-e? Ha valóban a többiekkel egyező korú, az perdöntő lehet a székelyek településtörténete szempontjából.)

Hogy a magyar folyóneveket a hiperkritika irányzatához tartozó magyar akadémikus történetírás nem mérlegeli kellő súllyal, annak egyik oka az irányzat heves szlavofil, mondhatni szlavomán irányzata; ez a honfoglalás előtti korszakban a Kárpát-medence s ezen belül Erdély erős szláv belakottságát akarja bizonygatni, illetve, bizonyítás nélkül dogmává emelni.

Így például Makkai László azt írja, hogy a Maros legtöbb jelentős mellékfolyója szláv nevet visel. Egészen zavarba ejtő ez a megállapítás — hiszen fejből-kapásból is idézheti bárki, hogy a Maros legfontosabb mellékfolyói a Görény, Nyárad, Küküllő, Sebes, Városvíze, Sztrigy-Raul Mare az egyik oldalon, Komló, Aranyos, Ömpoly, Gyógy a másikon... Ezek közül a Sztrigy hangzhatna szlavosan, de róla történetesen tudjuk, hogy nem az, neve még régebbi korokba nyúlik vissza... Igaz, hogy a kisebb folyóvizek között van jónéhány Bisztra, Cserna, de velük szemben megannyi Almás, Nádas, Ludas, Lapos Erdély-szerte, olyan vidéken is, ahol ma magyar lakosság nincsen.

Nem egy szláv elnevezésnek ha utána nézünk, sok meglepő adat kiderülhet róluk... hogy például az Oroszhavasról lezúduló Cserna valaha Egerbegy volt, s az ugyanonnan a Marosba tartó *Dobra* pedig — Jó, ami jellegzetes, ősrégi magyar folyónév; a torkolatánál lévő Marosdobra helység oklevelekben előforduló neve a XVII. század végéig még *Jóff*.

Nyilvánvaló, Makkai arra gondol, hogy a Küküllő, a Maros legnagyobb mellékfolyója a román lakosság ajkán Tarnava-nak hangzik, ami pedig bolgár-szláv szó, és a Kökényes fordítása; Marjaleki Kiss Lajos szerint az elnevezés, illetve a félreértésen alapuló fordítás bolgár kenézetektől eredhet, akárcsak az említett Jó — azaz Dobra — esetében.

Hogy a középkor mélyén nem volt nagyon használatos a Tarnava folyónév, azt bizonyítja, hogy a XII. század második felében Erdélybe telepített szászok nem a számukra könnyebben kiejthető Tarnavát veszik át s alakítják mondjuk Tarnau-nak, vagy Tirnaunak, hanem a Küküllőt módosítják *Kokelre*.

A szlavista nyelvészek azt állítják, hogy a Küküllő a kökényest jelentő Tirnava fordítása — abban az esetben elég rossz fordítás volna, mert kétségtelen, hogy összetevői, a *kük* és a *üllő* ugyanazt teszik, mint *kék* és *kálló*, ez utóbbi pedig egy folyóvíz típus neve, ami igen gyakori éppen a Tiszántúlon.

A folyók, általában a vizek nevében a színjelnevezés nem mindig a valóságos színt jelenti, pl. a fehér vagy fekete esetében; gyakran a partjain lakozó népesség jelölésére szolgalt. A Kárpát-medence keleti felét a háromszéki Kökösztől, de mindenesetre a Küküllőktől az Erdélyi Mezőségen át, a Kék-kállóig a hajdú-bihari és talán a Kékes-tetőig északnyugat — délkelet irányban átszelik *kék* szóval kapcsolatos földrajzi nevek. S valóban tudunk arról, hogy valahol a vonal körül elődeink egy csoportja lakozott volt, akiket kék-kendeknek hívtak. (Rájuk vall például a Kisküküllő mentén Nagykened és Kiskend, s talán a székiek kék kabátja is... Sajnos, a színnel meghatározott néprajzi csoportok kutatása tulajdonképpen sosem bontakozott ki, pedig sok különös történelmi körülményt lehetne értel-

mezni a fényükben, például a hajdani fekete magyarok és a jászok történetét... Lásd: Szotyori Nagy Gergelynél.)

(Több szerző szerint az ókorban emlegetett *Rabon* folyónév, a görögöknél, a Küküllő akkori, eredetibb neve volt.)

Ha tehát évezredünk második századában már egy olyan erős települési láncolat köti össze a dél-erdélyi régiót a tiszántúllal, hogy az a földrajzi nevekben máig tükröződik, sőt uralkodik, akkor e területen — melynek múltját tovább bonyolítja, hogy jó részén egy időben Fehér, majd Felső-Fehér királyi vármegye húzódik nyugatról keleti irányban — a székely jelenlét nem lehetett szórványos, illetve szigetszerű; hiszen még a szászok is helységeiket egy részét átveszik, s csak később cserélik fel sajátjaikkal; a románok mai napiglan ezeket s legtöbb esetben nem a szászok elnevezéseit használják, a legfontosabb helységek esetében; hozzá kell tennünk, hogy a földrajzi nevek közül a folyók nevei változnak a legtrikábban, s általában minél nagyobbak, annál régebbinek tekinthetjük a nevüket, az elfogadott tudományos álláspont szerint. A kérdés akkor ez — hova tűnt el a székely lakosság Szászsebes, Szeben, Medgyes, Kiskapus, Segesd, Segesvár, Szászkéz, Szászorbó, Kóhalom, Brassó stb. területéről?

A mai álláspont szerint, amikor behozzák a dél-erdélyi szászokat, az ezerszázas évek második felében, akkor az itteni székely lakosságot továbbtelepítik az Olt völgyébe. De — miért? Nem logikusabb lenne, hogy az Olt völgyének teljes hosszába telepítsék a szászokat, ahelyett, hogy a már begyökerezett székelységet zavarják fel újból és mozgatják tovább? Annál is inkább, mert úgy látszik, a bihari székelyek egy erős csoportját is akkor hozzák be, méghozzá Udvarhelyszék területére?

Arra, hogy a székelyek letelepítéséről nem maradtak fenn oklevelek, hogy nem ismeretes olyan korai és összefoglaló okmány terület-birtoklásukról és kiváltságaikról, mint például a szászoknak 1224-ből, II. Endrétől, nincs elfogadott magyarázat. Nagy János véleménye szerint azért, mert sem területüket, sem jogrendszerüket nem a királyoktól kapták, illetve nem is kapták senkitől, mivel az kezdettől fogva birtokukban volt. Jellemzőnek tartja, hogy 1289-ből, amikor kezdi székelyek kapják meg Aranyosszéket, erről már van oklevél, s ez az oklevél nem hivatkozik előbbi telepítésekre, s hogy ekkortól a telepítés iránya már félreérthetetlenül — nyugat felé tart, méghozzá keleti irányból; mint ahogy minden későbbi ismert szervezett székely települési irány, mai napig, ilyen irányú.

Valószínű, hogy 1150 körül az első szász betelepítési hullám csak a Szepességre és Szeben környékére terjed ki; ennek együtműségére utal az, hogy az erdélyi Szebent Nagyszebennek, a szepességi Kisszebennek nevezik, egyes szerzők szerint (pl. Szotyori Nagy Gergely) mind a *Szepes*, mind a *Szeben* szó eredetileg "fehér" jelentésű, és a *sápad*, *szeppen* igék tövével függ össze.

1166-ban rettenetes, dúló hadjárat pusztítja el Erdélyt: a bizánci csapatok észak-kelet felől, a Radnai hágon törtek be, és saját dicsekvő feljegyzéseik szerint is minden életet elpusztítottak. A betörés iránya mutatja, hogy hátba támadták a dél-erdélyi határvédelmi rendszert, hiszen az útjukban állott az erdélyi aranybányák és sóvidékek felé, amelyekre érdeklődésük az ó időkől kezdve kiterjedt; egyes felfogások szerint a Körös folyó (eredetileg csak a Fehérkörös viselte e nevet) eredetileg *Krü-zosz*, ami görögül — aranyost jelent, mivel a belső-zarándi aranybányák vidékén fakad.

Valószínűleg ez a támadás pusztítja el a Küküllő menti székely településeket, így ez nagyobb csapás volt a székelység történetében, mint a tatárjárás, összehasonlíthatatlanul súlyosabb, mint a madéfalvi veszedelem, és emléke mégis teljesen elenyészett! Ez után hozhatták be Medgyes-Segesvár-Kóhalom-Brassó vidékére is a szászokat, s a székelyek maradványait azért telepítik be Csíkba és Háromszékbe, mert ott azelőtt is székelyek laktak; valószínűleg akkor alakul ki Marosszék is, bekelődve a régi Torda megyébe.

Befejező rész következik

NE LÓGASD A NYELVEDET HIÁBA!

Nyelvtani kiskalauz felvételizőknek — 2.

Ha még emlékszel rá, ott maradtunk el, hogy a magyar nyelvtan valójában arról szól, hogyan tudjuk mi magyarul, azaz magyar módra megoldani a másik emberrel való szótértés csöppet sem egyszerű feladatát. (Az előző részből kifejejtettem, de remélem, anélkül is eszedbe jutott, hogy a Helikonnak ezeket a számaikat tartsd meg, mert a végén megint szükség lesz rájuk: mielőtt nekivágnál a felvételire való nagy hajrának, olvasd majd el még egyszer az egészet egyváltéban, mert úgy együtt több értelmét veszed, és nagyobb hasznodra lesz a felkészülésben.)

Ha azóta arra is szakítottál időt, amit ajánlottam neked, és csakugyan megfigyeltél alaposan két embert, amint éppen beszélgetnek, akkor magad is észrevehetted a leglényegesebbet (de azon sem csodálkoznék, ha nem vettél észre, mert semmit sem nehezebb észrevenni, mint a legnyilvánvalóbb dolgokat): beszéd közben mindig az történik, hogy (1) valaki – (2) mond – (3) valamiről – (4) valamit – (5) valaki(k)nek. Próbálj csak elképzelni egy beszédet úgy, hogy ezek közül valamelyik hiányozzék! Aligha fog rendes beszédnek bevalni. Részeg emberrel ugyan megesik, hogy "magában" beszél – vagyis hiányzik a (4) –, de az olyat meg szokták nézni az utcán. Rendesen a beszéd társas viselkedés: legalább két ember kell hozzá, a beszéd kettejük közös műve.

A nyelvtant pedig csakis akkor értheted meg, ha ezt egy pillanatra sem felejtet el közben. De ne úgy próbáld ezt elgondolni, hogy az a valaki, akiről itt fennebb szó esett, aki mond valamit, meg az a másik, aki hallgatja, az valami fura szerzet, valami kitaláció, agyszülemény, aki csak a te nyelvtankönyvedben fordul elő. Dehogyan. Úgy képzeld ezt el végig, hogy az egyik valaki éppen te vagy, a te mindennapi beszédéről van itt szó, nem másról. Meg arról, hogy hogyan tudod te mások beszédét vagy írását megérteni (például ezt, amit éppen olvasol).

Hidd el, nem ok nélkül mondom én ezeket. A felvételin írott dolgozatokat javítva egyremásra kerültek elélem olyanok, amelyekből az derült ki, hogy aki írta, valahogy úgy tanulta a nyelvtant, mintha az egy teljesen más nyelvről szólna, mint amit ő naponta használ. Az állítványról és az állítványi mellékmondatról kellett írni. Az egyik dolgozat így kezdődik: "Az állítvány az alannal együtt a mondatban [...] fő részei. A mondatban [...] az állítvány az alany mellett áll." Látod, ugye, mi itt a baj: a dolgozatíró számára az állítvány olyasvalami, ami csak a mondatban fordulhat elő, a tankönyvben, nem pedig a mondatban. Az pedig meg sem látszik fordulni a fejében, hogy néha ő is szokott mondatokat használni, és esetleg azokban is lehet állítvány. Különben nincs egyedül ezzel a hitével. Egy másik dolgozat szerzője is úgy tudja, hogy: "Az állítvány és az állítványi mellékmondat a nyelvtudomány egyik ágának, a mondatannak része." És írtak még ilyeneket mások is.

De volt ott másféle félreértés is. Biztosan észrevetted magad is, hogy a nyelvtankönyvek szerzői szívesen szokták a példamondatokat írni, költők műveiből választani. Nem kénytelenek ugyan vele, hiszen mondat, az van elég: annyit alkothatunk belőle, amennyit csak akarunk. De valahogy így alakult ki a nyelvtanírás hagyománya. Ha őszinte véleményemre vagy kíváncsi, én ennek vagyok is pártolója, meg nem is. Egyrészt azért zavar, mert egy kicsit olybá tűnhet fel a dolgot, mintha az írók, költők csak azért írnának, hogy elemezni való példamanyagot termeljenek a nyelvtanóra. Másrészt

azért, mert a szépirodalom nyelve, mint magad is észrevehetted, kissé különbözik a mindennapi beszédétől, s ha csupa irodalmi példát vizsgálunk, esetleg megfélekedünk róla, hogy az előbeszéd nyelvtanával is foglalkozzunk, a végeredmény pedig egy olyan grammatika lesz, amelyet ha baráti társaságban beszédünkben próbálnánk alkalmazni, igencsak megcsodálnánk érte.

Meg aztán még komikussá is válhat az idézés. Például: "Már virrad. (Nagy I.: Nincs megállás) 66)" Ezt nem én találtam ki, de nem is felvételin írott dolgozatról vettem, hanem egy tekintélyes magyar nyelvtanból. Nem csúfolódní akarok a szerzővel, csak azért idéztem, hogy győződj meg róla: semmi sem válik szentírássá attól, hogy a nyomdagépből jön ki. Ilyen "apró döröszégek" bizony neves szerzők munkáiban is vannak. Ne az ilyesmit tanulj el tőlük. Hidd el, nemcsak az írók tudnak magyarul: te is tudsz legalább annyira, hogy egy ilyen mondat a magad esztétikáját is kitérje, s ne kelljen máshoz folyamodnod érte. Az sem baj persze, ha a dolgozatodban kedvenc költődtől idézel példamondatot, de én mindig jobban örülök neki, ha egy magad alkotta szép, természetesen hangzó, ember szájába illő mondatl szemléltetted mondanivalódat, mert arról legalább tudom, hogy nem máshonnan szajkóztad be, talán úgy, hogy nem is érted igazán, miért éppen ezt kellett ide megtanulnod.

De vigyázz: nem véletlenül írtam az imént, hogy az a mondat ember szájába illő legyen! A következő elrettentő példa az egyik idei dolgozatról való: *A szorgalmas tanuló sokat tanul.* Aki ezt írja, nem másodikos gyermek, hiszen az egyetemre (!) szeretne éppen bekerülni. Ennek a fiatalembernek vagy leánynak már érettségi diplomája van! Hogy nem veszi vajon észre, hogy ilyet élő embertől sohasem hallani? De nem sokkal maradnak el az előbbi mondat mögött ezek sem: *Béla tanul. A hegyek magasak. Éveinek száma tíz.* Nem rossz mondatok ezek (bár az utolsóért nem állnék jól), de rettenetesen kiábrándítóak. Ha jól megnézed őket, rögtön látod, mi a baj velük: nem ember szájába valók ezek. Próbálj csak elképzelni egy olyan beszédhelyzetet, két normális emberrel, amelyben az egyik azt mondja a másiknak: *A szorgalmas tanuló sokat tanul.* Nincs ilyen a valóságban. Ilyet csak abszurd drámában lehet elképzelni.

De ha beszéd közben nem hallhatta, akkor meg hol tanulhatta ezeket a mondatokat, aki leírta őket? Ha magad nem találnád ki, megmondom én: az iskolában, mégpedig nyelvtanórán. Mert nem úgy tanulta a nyelvtant a boldogtalan (és valljuk be, ebben valószínűleg nemcsak ő a ludas), mint ami éppen arról a nyelvről szól, amelyen ő nap mint nap beszél, hanem úgy, mint aminek ehhez semmi köze. Egy olyan nyelv grammatikájaként tanulta, amelyet valami ántivilágbéli magyarok használnak, akiknek az a mániájuk, hogy ilyesmikkel traktálják egymást, meg olyan bölcsességekkel, mint a következő: *Lenni vagy nem lenni nem ugyanaz.* (Ez is az egyik felvételiző példamondata.)

No de elkanyarodtunk egy kissé a szépirodalomból vett idézetek kérdéséről, pedig még el sem mondtam neked róla a legfontosabbat, amiért szóba hoztam: a félreértést, amit ezek gyakori alkalmazása okozhat. Az egyik felvételiző így kezdi az állítványról szóló mondanivalóját (betű szerint, tehát a központozási hibákkal együtt idézve): "Az irodalmi szövegekben (líra, próza, epika) összefüggő, vagy összefüggésben nem levő mondatok legnagyobb részében – egyszerű vagy összetett mon-

datban előfordul az állítvány." Ez a mondat nemcsak a tárgyi tudás gyatraságára vall, hanem egy fatális félreértésnek is dokumentuma: a dolgozatíró a jelek szerint meg van róla győződve, hogy mindaz, amit nyelvtanból tanítottak neki, csupán a szépirodalmi szövegekre érvényes, még állítvány is csak az onnan származó mondatokban "fordul elő" (igaz, hogy azoknak aztán a "legnagyobb részében"). Hogy esetleg ő is a szerint a nyelvtan szerint beszél, és helyel-közzel talán ő is használ állítványokat, arra rá sem mer gondolni. (Azt hiszem, nagyon büszke lesz rá, ha egyszer véletlenül megtudja, hogy mégis így van.)

Ezeket azért mesélem most el neked, mert okos ember a más kárából tanul. Hogy ilyen gyalóságok eshettek meg némelyik felvételizővel, az csak azért van, mert nem úgy tanulta a nyelvtant, ahogy kellett volna. A vizsgázóknak sajnos elég nagy része szemléltetést arra készült inkább, hogy elemezni tudjon minél jobban, és kevésbé arra, hogy értse is pontosan, amit csinál közben, illetve hogy miért is csinálja úgy, ahogy csinálja. Vagy hogy egyáltalán mi értelme van ennek az egésznek. Dolgozatukban is inkább az elemzés technikájában való jártaságuknak akarták bizonyosságát adni. Sokan úgy vélik, a nyelvtant tudni annyi, mint tudni gépiesen elemezni egyszerű és összetett mondatot, szóalakokat elemeire bontani, és mindegyiknek tudni a nevét. Van ebben valami, de sajnos nincs benne minden. A baj változatlanul ugyanaz: itt a hangsúly az elemzés technikájára kerül, erről viszont nem lehet tudni, van-e egyáltalán valami köze a beszédünkhöz, vagy csak a felvételi kedvéért muszáj megtanulni.

Ezt sem mondanám most, ha nem írtak volna annyian ilyenfélét az állítványról: "A mondatani elemzéskor két vízszintes vonallal jelöljük." "Jele a dupla vonal (==)." "A mondatbeli elemzéskor [mondatani-t akarhatott írni] kettős vonallal húzzuk alá." (Az egyszerű diák földrajzórái felelete jut róla eszembe: "A Föld gömb alakú, és két meg piros vonallal van megvonalaazva.") Nem volna az nagy baj, ha valaki még ezt is hozzáteszi, miután világosan bizonyosságát adta, hogy érti, mi az az állítvány, és azt is, hogy miért van a magyarban a névszói állítvány mellett névszói-igei állítvány is. Az viszont már elég nagy baj, ha ezeket az elemzési technikákat apróságokat nem ezután, hanem ehelyett mondja. Lehet, hogy furcsán hangzik, de hozzáteszem: még nagyobb baj, hogy miután a dolgozatíró kétségbevonhatatlannul bebizonyítja, hogy fogalma sincs a lényegi összefüggésekről, a következő feladatot, az összetett mondat elemzését hibátlanul írja le. Mert ez azt mutatja, hogy értelem nélküli tanulásra pocskolta a drága időt, a nyelvtan lényegéből nem értett ugyan meg semmit, de mint "mondatelemző automata" tökéletesen "működik" a begyakorolt rutin alapján. Akárcsak a számológép, amelynek csak a megfelelő programra (rutinra) van szüksége, és csodálatosan tud mondatot elemezni, pedig egy árva gondolata sincs arról, amit csinál.

Az állítványi mellékmondatot is így határozza meg valaki: "Az állítványi mellékmondat az összetett mondat egyik legnehezebben felismerhető részmondata." Vagyis nem a mi-volta a fontos az állítványi mellékmondatnak, hanem csak az, hogy miről lehet elemzéskor felismerni.

Szinte látlak, hogy leszel most egyre tanácsalanabb. Azt már érted, hogy "így sem volt jó, úgysem volt jó, sehogy sem volt az jó" – de akkor hogy lehetett volna jó? A következő résztől kezdve már ezzel fogunk foglalkozni: azzal, hogy hogyan teszi neked meg nekem lehetővé a nyelvtan, hogy mi ketten szót tudjunk érteni egymással.

SZILÁGYI N. SÁNDOR

LÁSZLÓFFY CSABA

Vadkan mezében a király

Szépen ívelő örmény orrok, de rücskös bőri arcok, tele bibircsel. A tűz köré gyűlve vigadoztak, lakmároztak. Mocskos szájuk be nem állott; honnan tudhatták volna, mi vár rájuk és urukra. Bekövetkezett, amit én korábban sejtettem már.

Nem könnyű a krónikás dolga, ha arról kell beszámolnia, hogy az örmények királya vadkanná változott. Ő, ki gögben és az ellenségnek szánt leleményes kegyetlenkedésben felülmúlhatatlannak mutatkozott. Kifüstölt minden baljós üreget, rejtett lyukat, ahol az összeesküvés vagy a lázadás szelleme megbújhatott; ámde védtelennek bizonyult valami ismeretlennel szemben, ami a legvastagabb kőfalon is áthatol és megépíti a lelket.

"Bagoly mondja verébnek, hogy hitetlen!" — hallom az udvari bolond csúfondáros rikácsolását, mielőtt oly közönséges szavakat rónék a hártýára, mint hit meg szeretet. Tiridat. Nagy-Örményország királya Ekeleac tartományba lovagolt. Udvari kíséretével letáborozott a Gajl folyó partján. Zene, bor, élő fegyverek — minden készen állott, hogy megkezdődjék a vadászmulatság. Kérdés, milyen kedve lesz utána az uralkodónak a bálványtemplomban áldozatot bemutatni?!

"Indulás után a király letépte az ágykárpitot — viharászik a félnótás. — Láttátok volna azt a pofát! Mintha kételyek marcangolták volna!..."

Indulatában nagy urunk a szárnyas ajtót is bevágta maga mögött, úgy feldühítette fizetett bolondjának a fecsegése, aki a keresztény térítő kinyilatkoztatásaitól feltűzelve, mintegy új szerepet próbálván, eljátszotta a nyilvánosság előtt, hogy ő már látja magát a feneketlen örvénybe zuhanni, és megégni a gyeheña tűzében. Legjobban fekete kefeszakállá miatt siránkozott. "Csupán egyetlen tiltó parancsolatra gondoljatok s a teménten királyi ágyasra! — Sajnálkozva simogatta szőrpamacsát, lenyalogatván képéről a szeméből kipréselt könnyecskéket. — NE PARÁZNÁLKODJ, Tiridat, te Harmadik!"

A csöcselék jókat röhögött az új viccen (én magam azt sem tudtam, sírjak vagy nevessek); a király, mint egy rongycsomóba, rúgott bele "kegyence" ülepébe, és büntetésből nem vitte magával, midőn nyeregbe pattant s elviharzott.

Jaj neked, harcos, vitéz nép: mi lesz belőled, ha továbbra is meghallgatod a szenteskedő szerzet ígéretéseit? Halhatatlanság — nem az uralkodónak s a hősöknek, a kiválasztottnak! —, de mindenkinek. Ha nem is itt, a leszármazottak emlékezetében, hanem valahol a másvilágon. Ki ne értené meg a győzelemtől ittasult király haragját: ha zöltségekkel töltik meg katonái fejét, könnyen megtörténhet, hogy haszontalanul ítélik meg eddigi életüket, s nem fogják vidám kalandnak tekinteni a következő véres hadjáratot! A keresztényi alázat kiöli belőlük a nyers erőt, az elszántságot. Nemcsak istenek cseréjéről van itt szó. (Bár egyszerűen végighallgatni a Gergely — így hívják az idetévedt zárandókat — jámbor sületlenségeit, már egymagában hitszegésnek számít; hát még az új hit tanainak elfogadása és terjesztése. Mi ez, ha nem árulás az ősi istenekkel szemben?!)

"Ha nem vetitek el magatoktól a kétségeket támasztó, mérgező gondolatokat — dúlt-fúlt magában az örmények királya —, még erőt vesz rajtatok a fehérsépekre jellemző gyengeség. Lám, asszonyaitok közül nem is egy kezdi igazságosnak vallani már a fogadtalan prédikátor méznél édesebb szavait. Hová tettétek isteneiteket?! A mennykőszaggató Vahagn a leghevesebb égzengésben és villámlásban sem maradt soha alul, neki köszönhető, hogy hatalmas, hal alakú kötőbök hevernek hegyeinken szerteszét. Hát az ég s föld teremője, Ormitzd! Azt képzelitek, megtűri majd, hogy holmi jövevény isten az ő leányától, Aanahittól elvitassa a termékenység jogát?!..."

*Fekete hegyre leültem,
Feket kígyót megfejttem,
Kígyó tejét megköpültem.
Aki megette, megkukult!*

A krónikás szíves-örömet vállalná bármelyik elődjének a helyzetét. Inkább zúduló nyílzáporban, harci veszedelemben, mintsem a kiürült palota lépcsőjén rostokolva, a sántikáló, mosdatlan prófétát hol kigúnyoló, hol ájtatosan utánzó félnótás monológjait kelljen hallgatnom.

"Mi ez a kénköves bűz?! A Gergely retkes lábujjai között kell keresni az eredetét?... Legalább annyira orrfacsaró, mint a rézmózsárban összetört, szárított lárvákból s bogarakból készített bűdös házi balzsam, amellyel kuruzslóink hada szokott körül-döngni."

"Gergely testvér, he-he-he! Ne légy oly finomkodó, mint az impotensek! Szeresd el egymás után a zsarnok Tiridat ágyasait, s meglátod, sokkal könnyebben fog menni a térítés! Akinek folyton áll, az nehezebben áll rá egy ilyen szemérmes, fészekdicsérő imádkozásra! Mondd, miért vagy te bolondabb nálam, a fizetett bolondnál? Az az érzésem, hogy többszáz vagy -ezer év alatt sem fogsz tudni kígyógyulni."

"Az én fegyverem a szeretet — kacsint cinkosan közönségére, lerúgva lábáról a se-lyemsarut —, nem a kard. Egyelőre... Jól, mondom, testvérek?! Az Utolsó Ítélet is szelíd lakomázás lesz vajon?!... Ne csodálkozzatok azon, hogy dicső királyotokban valahol ekképpen gerjede a dölyf (hát még, ha a szarvascomb is rágós!): »Tökfilkő legyenek, ha elnézem, hogy a szemem láttára hangyákat, ganéjbogarakat csináljanak harcosaim-

ból!«... Bár ami igaz, igaz. Eluralkodott rajtatok a hazugság bűne s a megalkuvásé (ezt én mondom, a király árnyéka). Persze, van kire kenni: keleti szomszédainkra! De hát, ilyen sekély éjjeli órán, midőn az örmény légmozdulatlanná dermed, nem marad más hátra, mint a csoda! A rettenthetetlen Tiridat vagy végső lépésre szánja el magát; vagy mindnyájunkat megvakít "Világosító" Gergely igazsága!"

A bolond a végén hahotára fakad.

Messze valahol bfborban vajúdik a ten-ger. Vajúdik a vöröslő nádszál. Csövéből füst száll fel, vagy láng?

Komisz álom tart fogva; éberem sem lehet elhajtani. Az ördög mesterkedik velünk. A királynak, ha gazdag magómlése volt is hajnalban, ezúttal az sem igen enyhítette rosszkedvét.

Mennyivel könnyebb lenne nekem is az örmény nemzetség sorsáról mesélni. Vagy belefeledkezni a szép arcú, sudár termetű Hajk legendás történetébe, amiképpen elődöm, Horeni Mózes tette volt.

Te villogó szemű, göndör üstökű dali! No meg izmos karú — hiszen karra szükség volt mindenkor, valahányszor asszír, méd, parthus, perzsa, uralkodni akarván a másik felett, nekivadulva döfte kardját ellenfelének oldalába. Bél, a Titán, uralma alá hajtott mindeneket; de Hajk nem akart neki behódolni Babilonban. "Te, ki jeges vidéken ütötted fel lakhelyedet — üzent fiával Hajknak Bél —, most melegedj föl és enyhítsd büszke természeted fagyos hidegségét, és nekem behódolva élhetsz békességben!"... Hajk azonban hajthatatlan maradt. Ekkor Bél összegyűjtötte hadait, és megindult ellene észak felé Ajarát földjére. A mérhetetlen termetű harcosok hihetetlen erejű áradata elérte Hajk nemzetségföldjének határait. De amott a higgadt és meggondolt, éber tekintetű Hajk, maga köré gyűjtve fiait, unokáit, harcosait, igen kis számú fiasát, megindult és eljutott a tó partjához, melynek vize sós s melyben halak sokasága él. Majd előre haladva egy magas hegyek között elterülő fennsíkra értek; mikor tekintetüket fölfelé emelték, szemükbe tűnt egy rohanó hegyi zuhatag, valamint Bél hadainak mérhetetlen sokasága. Bél néhány válogatott fegyveresével eltávolodott a seregtől; fejét vas sisak fedte, karját és lábát védőkarmantyú takarta, derekán díszöv, balról kétélű kard függött oldalán, jobbján óriási dárda, balkarján pajzs. Mikoron mindkét oldalról egymásra zúdultak a daliák, dübörgés rázta meg a földet. Bél meglepte a félelmetes összecsapás, az ellenfél váratlan elszántsága, s már azon gondolkodott, hogy fokról fokra vissza, a dombra húzódva magával csalja Hajk harcosait. A mesternyilazó Hajk azonban előre-vágatott, s pattanásra feszítve szélesívű íját, háromtollú nyílvesszejét egészen közről Bél mellvértje kellős közepébe lőtte. A vessző keresztüldöfte a Titánt, s hátán kijöve a földbe fúródott. Bél hadai ezután rémülten rohantak, ki merre látott. A környező vidéket mindmáig az örmények völgyének nevezik; a dombot pedig, melyen Bél elesett, máig is temetősnak hívják...

Ebből is kitetszik, hogy a földjét megtartani akaró királynak vitéz hadinépére van szüksége, nem vakarózó remetékre. Urunknak, Tiridatnak kémei pontos jelentést készítettek a hóbörgő keresztény jövendöléséről,

Constantin Brâncuși: A csók

mely szerint a bálványok hamarosan ledőlnek Örményországban. "Az egy élő Isten haragja megemészti azokat, akik az ő parancsolatai ellen vétkeznek!" — harsogta a jövevény, és keresztet vetett a négy világtáj felé. A gyülekezetben (mert idáig jutott már) nők, csellengő kézművesinasok, kótyagos vénék. "Ráadásul nyavalyatöréses ez a bálvány- és trónféreg!" — méltatlankodott a király. Szónoklás közben ugyanis a térítő Gergely fogai irtózatosan vacogni kezdtek, a szeme fölakadt. Hallgatósága látván, hogy a szent ember elvágódik a kövezeten, még jobban megrémült. Gergely magához térve, kiolvastván e nem közönséges iszonyatot a bálványimádók tekintetéből, türelmességre intette a jajveszékelőket: a legnagyobb keresztényi erény, úgymond a türelem! Lám, ő azt is eltűri, hogy leköpjék, azt is, hogy arcul csapják...

Aldozatra emelte karját ("Írva vagyon: én őbernök leszek, és ők énbenem" — alakoskodó Istene vajon mit akar üzeni általa?!); mégiscsak különös, hogy mi ölbe tett kezekkel várjuk, amint angyalai, sőt ördögei is mindenüvé gátlás nélkül befurakodnak. Tehetetlen kábulatomban már magam is hallani vélem a mennyei kart: harsonát zeng (valami varázserővel) Dávid fiának és a megtérő bűnösöknek... Szemem lezárva, fülem süketen találtatott — és mégis! A Világosító kísértése mindenütt:

*Mózes varázsvesszejével,
Szent György kopjájával,
Szűz Mária tejével...
Fogd meg őt, kösd meg őt,
Gonosz szemét kitoljad,
Nyelvét torkára forraszd!...*

Összekeverednek fejemben a ráolvasások, s a történetek szintúgy.

"Halljátok, milyen kellemes a hangja, még akkor is, amikor kínozzák?"

Ez a gúnyos kurjantás a királyé, kin kezd erőt venni a tehetetlenség.

Fényes eke volt a toll, amíg rovásai a dolgok kezdetét kutatták. Nem áll módomban folytatni.

*

Még hogy csoda történt az örmények uralkodóján! Az új Isten Tiridat királyt (mint egykoron a babiloni zsarnokot) előbb *vadkan mezejével sujtá*, majd varázsütésre *tébolyát világos észre váltá*(?!)...

Nekem jutott a szerencse (nevezeték csak Agathangelosznak), hogy folytassam a Tiridat balga krónikásának sorait. Nos hát, akad némely részlet, ami kiigazításra szorul a térítő áldozatos munkáját illetően. Persze könnyű elosztatni a ködöt utólag — mondhatjátok joggal —, miután Világosító Gergely elmélyült imáinak és állhatatos prédikálásának köszönhetően Örményország népe megtért a keresztény hitre, és a bálványtemplomok leromboltak. Tiridat királyt valójában dúvad indulat kerítette volt hatalmába. (Innen venné a nép, hogy vadkanná változott?) A kínozóhely kövein csorgott a vér, s a megkínzott üvöltözött fájdalomában. A szörnyeteg tirannus vérszomja láttán még a lakájokat is megrázta az undor.

A fáklaláng némelykor sziszeg (megteheti); az életükkel játszó alattvalók belevájják körmüket tenyerükbe, de szemük sem mozdul, amint az elrettentő látványra merednek. Aki feljajdul még, s húsa megmegvonaglik, már nem ember. Legalábbis Tiridat

azt várta, hogy a "külhoniból" — akit kezdetben borral kínált sátrában és arra akart rávenni, hogy sűrű ágakkal s koszorúkkal mutasson be áldozatot Anahit bálványa előtt — szerencsétlen áldozatából eltűnjön minden, mi emberre emlékeztet, látni kívánta, hogy Gergely, mint a hiéna, vicsorgassa előtte a fogait, miközben kínoztója arca gyilkos kéjtől vonaglik. "Hogyan vagy képes egy erőtlén, sápadt istent tisztelni, akit én nem is ismerek?!" — förmedt rá Gergelyre; majd miután az megtagadta az engedelmisséget, a király elrendelte, hogy kötözzék össze két kezét, tömjék be a száját, akasszanak egy tömb sót a hátára, vessenek hurkot a mellkasára, és megkötözve húzzák fel csigákkal a palota oromzatának tetejére. Ott függött Gergely imígyen hét napon át. De mert e kínoztatás nem tántorította el hitétől, a király újabb gyötrelmeket eszelt ki. Fél lábánál fogva fejjel lefelé lógatták, közben trágyát gyűjtöttek alatta, s csupasz testét friss ágakkal vesszőzték... A megkínzott hallgatott. Tiridat azt remélte: legalább őt felfrissíti a vér, mely a felszaggatott bőr alól kiserkent. De mert Gergely a Teremtő örök életet adó jószágába kapaszkodott, midőn erőt vett rajta az ájulás, az öntudatlan lélek révült mosolya olyannyira felbőszítette a királyt, hogy vasszőgeket veretett a fogoly talpaiba. Miközben a vér sűrűn öntözte alatta a földet, a király sőt, bórsavat és csípős ecetet hozatott, a hátára fektetett Gergely fejét egy ácssatuba fogatta, nádszálat dugatott orrába, és az égető folyadékot orrlukába öntette. Amikor látta, hogy ezzel sem ér el eredményt, egy óriás juhbőr zsákot hozatott, és megtöltötte a tűzhelyből vett hamuval; majd pedig a zsákot rákötötte az alélt fejre, hogy a mérgező füst a Gergely agyába szívódva tegyen kárt. Végül az ájulatból feltámasztott testre víz módjára öntött, üstben olvasztott ólom sem volt képes megtörni a Gergely lelkierejét — jölehet teljesen összeegett, hitvány porhüvelyé nyűszített... Tiridat fékevesztett indulattal kezdett törni-zúzni maga körül mindent, mint akit gonosz démonok szálltak meg. Majd lóra pattant, és oly sebesen megiramodott, hogy sötétedésig nyoma veszett. Nagysokára hozta az óvatos hírt egy minden hájjal megkent lakáj, hogy a nagy úr kínoztó közt fetreng valahol; nem tudnak rajta segíteni, de nem is tűr meg a közelében senkit.

Időközben a király pribékjei jónak látták megkönyékezni a fellegrvár legmélyebb tömlőcébe vetett prédikátort; hangos szóval lekiáltottak neki: "Gergely, ha odalenn vagy, jer elő! Mert különben az Úr, a te Istened, akit tisztelsz, még képes tösszút állni rajtunk!"... Az nem felel meg a valóságnak, miszerint Gergely, akár a Szentlélek, szállt volna föl a tömlőc üregéből. A főrangú Awtaj vastag köteleket hozatott, s azzal húzatta föl a félholt foglyot. Szerzte a környéken elterjedt a hír, hogy a rettegett Tiridattal valami rettenetes dolog történt. Így aztán, amikor a fejvesztett csatlósok a magatehetetlen Gergelyt meztelenül, közpredának kitéve, kényszerű erőszakkal a városon kívülre vonszolták, az ország nagyjainak szeme láttára hirtelen egy vaddisznó csörtetett elő a nádas sűrűjéből. Sáros orráról, éles, gonosz agyaráról a hiszékeny, félig-meddig már megtérített népség rögtön felismerte — a királyt! S mialatt a tényleges veszéllyel nagyobb, távolibb kockázatot fölmérni képtelen csatlósok, mint kutyafalka, buzgón riasztották szét a vad-

JÓZSA ISTVÁN

A pont

Pont. Egy pont. Ahogy épp új lapra szorul. Miről szól ez a pont?

Leteszem, csöppnyi lény — ki ő? A papíron — teremtés előtt az úr, még tiszta világmindenség — maga is tökéletes, mint a szellem, amelyből vétetett, most elválaszt eget és földet. Az Ige, a teremtő, így, mondat zártán is, az első pillanat képe, határ, mely felénk nyit, terv, mely nélkül életünk ebben a befelé végtelen térben sorstalan hanyódás. Ő itt az Univerzum közepén az Egy.

*"Kicsi vagyok, székre állok,
És egy nagyot kiabálok!"*

Teremtő mozdulat maradéka, amint egyre Istent utánozzuk, menedék, melybe rég és már és még újra kapaszkodunk. Miről szól ez a pont? A magányról?

*"Nyári napnak alkonyulatánál
Megállék a kanyargó Tiszánál" —*

Na és a vágy, ahogy Ádám egyre Évát keresi. Pont. Az első, az egyetlen igazi szerelmes vallomás.

*"Te engemet, én tégedet,
Virágom, virágom."*

Pont. Hidrogénmag, egyetlen proton, és már szövetség. Isten-arc, és tudom, legjobb, ha ott szólok vele, ahol akaratom az övé. Hiszek benne, ő a kezdet és a vég és a kezdet, az alfa és az ómega egyszerre és mindig — ennyiben társam. Tisztelem, félem, szeretem, benne saját arcom néz vissza rám, egy élet története, "a mi vétkeinket, miképpen mi is", és azok leszünk, ötmilliárd arc, fénylő galaxisok — apró írásjel. Egy mondatban, amely az enyém is.

Tizenhatmilliárd éves mondatom, miről nem szól ez a pont? A mondat végéről?

disznócsordát, a nádas mélyén valahol eredeti állapotában és valós méreteiben feltűnt Tiridat. Gergely, a Világosító szerint: az igazi! Arcán — s mint kiderült: lelkében — a leghalványabb nyoma sem volt kegyetlenségnek, kéjvágnak, kivagyiságnak; lényé szelíd, megtört volt. Akár egy csecsemő: esendő s csupa ránc. Bor helyett állítólag vizet kért, s az első korty után boszorkány képű, rongyos alattvalójának kínálta oda az arany kupát.

Törékeny a lélek, török, mint a nád. Ujjaim alatt a papiruszhártya is be-beszakad; nem könnyű, higgyétek el, egy ország sebére úgy illeszteni a kötést, hogy tartós legyen, s az elfojtott kínozt is nyilvánvalóvá tehessem. A tanúk, mint a gyertyalángban hajladozó árnyak: köztük sok bűnbánó, pogány. A saját foszlányait még rejtegetni kellene a mennyei rend előtt. Habár a régi seb már nem ereszt levelet, s a prédikátor buzdításai-ban sok a jézusi türelem, a látványosabb angyszárnycsapásból csak éppen annyit, hogy a csillagok felé serkentsen bennünket.

Csak rend legyen már — és a léleknek útvesztők helyett aranykalitka. Elviselhető... a koldusnak is, aki kiles az új szentély kapuján; tátott szájában hiszékenyen világlik egy tűneményes nyálsugár, mely kínozt nélkül köt a döggé váló léthez.

1996. IV. 3.

BUSTYA ENDRE

ERDÉLY HÉT KÁLVINISTA KOLLÉGIUMA

7. A Zilahi Wesselényi Kollégium

A Zilahi Református Wesselényi Kollégium, a Szilágyság ősi iskolája alapításának évét pontosan nem tudjuk meghatározni. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy Zilahon mindjárt a protestáns vallásra való áttérés után, 1527 táján őseink iskolát alapítottak. Akkori szokás szerint az iskola a templom árnyékában húzódott meg. Maga a kollégium ebből az ún. triviális iskolából fejlődött ki 1630 táján, Keresztsszegi Hermán István papsága alatt, aki 1616-ban lett zilahi pap, 1620-ban a szilágyi tractus esperese és 1649-ben debreceni szuperintendens (püspök). Az intézet legrégibb pecsétnyomóján ez a körirat olvasható: *"Sigil. Gimnasii Refor. Zilahiensis 1646."* Megőrződött a kollégium *Albuma* is, amely szerint a "diák-cursus" 1646-ban kezdődött meg, ugyanis ettől az évtől kezdve foglalja magába — egyéb feljegyzéseken kívül — a szubszkribáló diákok neveit is, akik a poetica classis elvégzése utáni examen rigorosum sikeres letételekor jegyezték be nevüket "gradus szerint" (az érdemjegyük szerinti sorrendben). Ez volt a szubszkripció, amelyről bővebben szoltunk már e tanulmány sorozat első részében (*"mosolyogj a porly alatt..." Helikon, 1996: 11. sz.*), ahol hosszasan idéztük Ady *Ila nemet mond* c. novellájából saját szubszkripciójának leírását, megemlítve azt is, hogy 1894. június 24-én a színjelenes hatodik osztályos bizonyítvánnyal szubszkribáló Ady a gradusban elsőként írta be nevét a zilahi kollégium 1646 óta vezetett ősi anyakönyvébe.

A szubszkripciót követő diák-kurzus tartama két év volt, tehát a hetedik és nyolcadik gimnaziá-

lis osztálynak felelt meg. Az iskolát a rektor vezette, akit az intézet fenntartó egyház keblé tanácsa választott meg három évre. A zilahi kollégium első rektora (1646-1649 között) Vári István volt.

A nagyenyedi Bethlen Kollégiuméhoz hasonló főiskolai jellegét az intézet csak 1783 után kapott, amikor megválasztották az első rendes tanárt Katona Imre professzor személyében; de Katona hamar eltávozott papnak. 1790. december 27-én dr. Gyarmathy Sámuel választja meg az egyház; 1810-ben Bereczki János jött helyére, de 1815-ben ő is papnak ment. Bereczkit dr. Salamon József követte. A később nagyhírnévé vált professzor lelkes kezdeményezésére mozgalom indult meg azzal a céllal, hogy a kollégium a szűknek bizonyult — templom melletti — épületből költözzék ki, s a kor követelményeinek megfelelő, új és tágas épületben helyezkedjék el. Az alapkövetel 1816. október 5-én meg is történt, az építkezés azonban teljesen csak 1830-ban fejeződött be.

1816 egyébként is nevezetes volt az iskola történetében. A kollégium ugyanis addig — mint a zilahi egyház intézménye — a zilahi egyház felügyelete és kormányzása alatt állt. Salamon szorgalmazásának eredményeként az iskola, megvalva az alapító zilahi református egyház főhatóságától, az erdélyi egyházi főtanács (főkonzisztórium) felügyelete alá került, azzal a feltétellel, hogy a zilahi egyház főgondnoka a kollégium algondnoka legyen, és mint előjárósági tag minden gyűlésen részt vehessen két "inspektor"-a (az egyház keblé tanácsának két tagja) az

előjárósági gyűléseken. A függetlenebbé válással előnyösebb helyzetbe került iskola számára Salamon azt is keresztülvitte, hogy azokat az alapítványokat, amelyeket az egyházon kívül álló egyének tettek az iskola számára, s amelyek addig az egyház kezelésében voltak, bocsássák az iskola rendelkezése alá. Ugyanekkor adott a kollégiumnak az egyházi főtanács kölcsönként 2000 magyar forintot, amelyet később elengedett. Ezzel a kétezere forinttal jött létre a második tanári szék, amelyet az 1830-as években létesített báró Wesselényi Miklós főgondnok, Wesselé-

5400 forinttal. Egyidejűleg határozatilag kimondták, hogy a kollégiumot tisztán az iskolai személyek (gondnokok és tanárok) igazgassák, s mentes legyen a helyi egyház beavatkozásától, miáltal teljessé vált az intézet függetlensége.

Az 1848-49-es szabadságharc után megkezdődött a létért való küzdelem. Az iskola kapui több mint másfél évig zárva voltak, a Wesselényi-alapítvány rendszeres folyósítása is fennakadt. Az abszolutisztikus hatalom mindent elkövetett, hogy az iskolát bezárja, vagy legalábbis al-gimnáziummá minősítse vissza. Voltak azonban áldozatos lelkű és vasakarátú férfiak, akik — ha kellett — akár "szuplikálás" (adománygyűjtés) révén is előterem-

A Kollégium régi épülete Ady Endre érettségijének évében (1896)

nyi István és Farkas bárókkal.

Ebben a korszakban nagy szerepe volt a kollégium fejlesztésében az 1827-ben a főgondnoki székbe került Wesselényi Miklósnak. Az iskola fejlődése ettől kezdve évről évre látható volt. Báró Wesselényi Miklós főgondnok, br. Wesselényi István és fia, ifj. Wesselényi Ferenc, valamint br. ifj. Wesselényi Farkas újabb alapítványt tett, meghozzá egyszerre két új tanszék létesítésére,

tették a létfenntartáshoz szükséges anyagi eszközöket. Az egyház ismét magára vállalta a pártfogóságot, s átvette a felügyeletet; felajánlva a "mustbér"-alapot, és miután Hiri Ferencet és Sámi Lászlót elmozdították professzori állásukból, két új tanárt hívott meg Török István és Kerekes Sándor professzorok személyében.

Az erdélyi magyar reformátusság ebben a nehéz időben is fényes bizonyítékát adta áldozatkészségének. A Salamon József idejében készült egyemeletes épület mellé — tantermek részére — 1858-1861 között új épület-tömböt emeltek.

Minthogy a kormány olyan berendezést kívánt, amelyet az addig gyűlt alapok nem bírtak meg, a nyolc osztályt hatra csökkentették. Ezt a hat osztályt is — öt rendes és két segédtanárral — csak úgy bírta az intézet fenntartani, hogy "országos segedelemgyűjtés" (szuplikálás) mellett, a város alapítványát és a Wesselényi-alapítványt sikerült ismét folyósíthatóvá tenni.

Igy folytatta működését a kollégium 1861-ig, amikor az egyházi főtanács az új iskolai szervezet életbe léptetésére szólította fel. E

A régi épületről az új főépületre áthelyezett „szélkakas”-os tornyocska. (Szerző felvétele, 1965.)

szervezet szerint négy elemi, hat gimnáziumi, három filozófiai, két-két jogi, illetve teológiai osztály alkotott egy teljes kollégiumot (anyaoskolát). Zilahon fel is állították az elemi, a gimnáziumi és a filozófiai osztályokat, de ez a rendszer csak két évig állott fenn, mivel a filozófiai osztályok számát háromról kettőre csökkentette a főtanács úgy, hogy a nyolcadik osztály elvégzése után megtarthatták az érettségi vizsgát. 1874-ben újabb változtatásra került sor az iskola szervezeti felépítésében, mivel anyagi nehézségek miatt a főgimnázium alsó négy osztálya "államilag segélyezett községi polgári iskolá"-vá alakult át. Ez a rendszer az 1887/1888-as tanév végéig tartott. Ekkor az új középiskolai törvény értelmében az állami fenntartási segélyt kiterjesztették az iskola egészére, s az 1888/1889-es tanévtől kezdve az intézet hivatalos neve "Zilahi államilag segélyezett evang. református Kollégium" lett. 1902. április 26-án, báró Wesselényi Miklós főgondnokká választásának 75. évfordulója alkalmából a zilahi kollégium felvette legkiemelkedőbb támogatójának nevét, s új elnevezése ettől kezdve: "Zilahi államilag segélyezett ev. ref. Wesselényi-kollégium." Ez rövidült le 1910-ben "Zilahi Református Wesselényi Kollégium"-ra.

Az intézet a huszadik század első évtizedében élte meg fénykorát. 1903-ban épült fel a tanítás céljait kielégítő módon teljesíthető modern új főépület. Az internátust is kibővítették fürdőberendezéssel, igazgatói lakással és díszteremmel; külön artézi kutat fúratott az intézet, s valamennyi épületét vízvezetékkel szerelte fel.

A Trianon utáni impériumváltozás nehéz korszak kezdetét jelentette a zilahi kollégium életében. 1919. február 23- és 24-én, a város bombázása alkalmával, a főépület homlokzatát és a dísztermet telitalálat érte. A fosztogatások pótolhatatlan károkat tettek a felszerelésekben, de a legnagyobb megpróbáltatást az ismeretes miniszteri tiltó rendeletek jelentették: nem volt szabad fölvenni magántanulókat, leány növendékeket és idegen nemzetiségű tanulókat; a növendékek száma előbb 200-ra, majd 150-re apadt. 1923 augusztusában a román kormányzat megvonta az iskola nyilvánossági jogát, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy államilag érvényes bizonyítványt nem adhattak, s az év végi vizsgálatokat állami bizottság előtt kellett letenniük a növendékeknek. Ez a helyzet 1929. szeptember 1-ig tartott, amikor Ke-

rekas Ernő igazgató szívós és kitartó harcának eredményeképpen — az iskola volt növendéke, Iuliu Maniu miniszterelnöksége idején — a zilahi kollégium vizszakapta nyilvánossági jogát. Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa és Szilágy vármegye magyarsága minden áldozatot meghozott az ősi iskola fenntartásához szükséges anyagi feltételek biztosítására. Az 1940-1944 közötti években, majd az 1945-1948 közötti rövid időszakban, végül az 1948-as tanügyi reformot követően a Zilahi Wesselényi-Kollégium sorsa azonosan alakult a többi észak-erdélyi, illetve erdélyi magyar iskolával. Az államhatalom által "nagylelkűségből" átmenetileg átfestett "cégtábla" — *Ady Endre Líceum* — mögött az iskola belső életének nehézségei, az egyre súlyosabb reánehézedő terhek és kényszerek, valamint az elrománosító törekvések — kezdetben csak

idézése, ám ezt megtettük már tanulmányosorozatunk előző fejezeteiben. A következőkben sem bocsátkozhatunk a részletek terjedelmes ismertetésébe, hanem be kell érünk az egyes megnyilvánulások-mozzanatok kronológiai sorrendben történő felvillantásával.

Igaz ugyan, hogy mindössze alig két hónappal az érettségi előtt, de tény, hogy még zilahi diák korában jelenik meg első ízben nyomtatásban — 1896. március 22-én — a Kincs Gyula szerkesztette zilahi hetilap, a *Szilágy* hasábjain Adytól a Kossuth halálának második évfordulójára írt — *Március 20* című — verse, amely napjainkban — kerek egy évszázad múltán — ismét aktuálisá válik:

*Ezeréves létünk ünnepélyén,
Az örömmel vig zaja között
Ismét eljött a gyásznapi, amelyen
Kossuth apánk sírba költözött.*

Az 1903-ban emelt új főépület első fényképfelvétele (1904)

alattomosan, majd egyre kendőzetlenebb nyíltsággal történő — érvényesítése a zilahi kollégium sorsát is megpecsételte.

Az 1889. decemberi eseményeket követően mindmáig ugyanúgy naponként meg kell küzdenie minden talpalatnyi tényeresért, mint valamennyi — sorsában osztozó — erdélyi testvérintézménynek.

Nincsen terünk arra, hogy kitérjünk a zilahi kollégium valamennyi neves professzorának, valamint később hírnévre szert tett tanítványának bemutatására. De nem térhetünk ki az iskola két legkiemelkedőbb alakjának, a zilahi kollégiumból indult Ady Endrének s kedvenc tanárának — "Az ősi Schola fő-magisterének" —, Kincs Gyulának, illetve a kettejük közötti viszony sommás ismertetése elől.

Itt lenne helyénvaló Ady *Itthon vagytok* című hitvalló írásának

*Egy ezredév dicső ünnepélyét
Nem zavarja, ha mi könnyezünk.*

*E szent napon nagy szelleme előtt
Leborul az ünneplő magyar,
Megcsókolja a szentelt sírhantot,
Amely testet, mulandót takar;
Könnyéből új erőt merítve,
Megreszkette szőtt kőr szava:
Áldd meg e hon méltó ünnepélyét,
Legyen boldog e szegény haza!*

1908. május 14-én — ugyancsak a *Szilágyban* — jelenik meg Ady emlékező glosszája: A "*Szilágy*" bűne:

"[...] Egy drukkos görögóra után az Ady nevezetű fiú Kincs Gyula után szaladt, s nagyon csinosan hebegett:

— Tanár úr, mélyen tisztelt tanár úr, ne haragudjék. Én egy verset írtam, s jaj, szeretném, ha a *Szilágyban* megjelenne.

Kincs Gyula elolvasta a verset, s elkáromkodta magát:

— Ebadta, jobb volna, ha a szöszedetét rendben tartaná, s Plátót olvasná, aki nem írt haza-

fias verseket.

Az Ady nevű nebuló nagyon megszegegyelte magát, s nem írt életében soha többé verseket. A közigazgatási pályára lépett, s ez idő szerint egyik legnagyobb reményű főszolgabírója Szilágy vármegyének.

(Természetes, hogy ebből egy szó, egyetlen szó sem igaz, azaz nem úgy igaz, ahogy íródott. [...] Kincs Gyula [...] leadta a *Szilágyban* azt a verset, amit neki a lázas, bolond nyolcadik gimnazista átnyújtott. [...] Átkozom és áldom a *Szilágy*-ot, a *Szilágy* régi s mai embereit. Úgy vagyok velük, mint az életemmel, karrieremmel s állítólagos sikereimmel. Nem tudom, örüljek-e nekik, vagy szánjam magamat érettük, miatuk. Mégis, inkább áldja meg a jó Sors a *Szilágy*-ot, mert megérdemli, ha tőlem nem is, de mindenkitől s főképpen a jó Sorstól.)"

Kincs Gyula huszonöt éves tanári jubileumára a *Vasárnapi Újság* 1908. június 28-i számában jelenik meg Párizsból küldött verse:

VÉN DIÁK ÜDVÖZLETE

*Zilahra menjen ez a félig-sír,
Félig-vidor ének.
Vén, kóbor diák küldi könnyek között
Az ősi Schola fő-magisterének.*

*Arcomon ma is áldott tekintetét
Szemeidnek érzem.
Mennyit biztattál, és az élet-öröm
Nem jön el hozzám, nem jön mégsem,
mégsem.*

*Hogy szép az élet, te mondtad
szüntelen,
S hogy higgyük: akartad.
S míg játszadoztak rajta bús
mosolyok,
Erőt és hitet prédikált az ajkad.*

*Te béráltál meg, kis, vidéki lapod,
Hogy poéta lettem.
Múltak az évek, s én, verselő diák,
Öreg mesterem, hozzád-öregedtem.*

*Te állsz előttem, ha már-már
nem birom,
Mint az élet tússza,
Szép, bölcs fejeddel, mely,
hogyha akarod,
Vagy nem akarod, meg lesz
koszorúzza.*

*És mégis-mégis, magam is itt vagyok
Ünnep-kocsit tolni,
S én jó mesterem, szeretném a kezéd
Áldva-átkozva, sírva megcsókolni.*

1911. november 15-én Az *Est* című budapesti napilapban néhány soros tudósítás jelent meg — a lap zilahi levelezőjének tollából — arról, hogy a zilahi gimnázium bentlakó növendékei az ehetetlen koszt miatt éhség-sztrájkot kezdtek. Kincs Gyula távirati cáfolatát a lap november 17-i számában közli; másnap, 18-án jelenik meg ugyanott Ady *A zilahi internátus* című írása:

"Igen tisztelt Szerkesztő úr, nem azért, mert Zilah város Wesselényi Kollégiuma volt az én al-

>>>>> folytatás a 18. oldalon

>>>>> folytatás a 17. oldalról

ma materem, de igazságból és igazságért írom ezt a pár cáfoló sort. A zilahi Wesselényi Kollégium valósággal egy kis elődobott köztársaság a még vajdó demokrata Magyarországnak. Lehet, hogy haszon helyett ártok e becsületes denunciacióval ez ősi iskola professzorainak, akik részben volt tanáraink, de egy-két kivétellel nagyon megbecsült jóbarátaink. Kincs Gyula, az igazgató, a legkíváncsiabban magyar, dolgos, tudós és kultúrás ember, erős látású, demokrata. Az internátus vezető tanárai lelkes, jó, okos emberek, s a zilahi internátus páratlanul modern, kényelmes, olcsó és nemes intézmény. Láttam, sőt tanulmányoztam az én régi, és csodálatosan megfiatalodott iskolámat, s tudom, hogy itt szinte apostoli az az igyekezet, hogy a szegény, talentumos fiúk fölszabadulva, majdnem ingyen tanuljanak és boldoguljanak. Azt is bizonyíthatom, hogy a zilahi diákság évről-évre tanultabb, csiszoltabb, komolyabb, egészségesebb. De hogy is lehetséges Zilahon az éhségstrájk [...]. Egyre kevesebb lesz az igazi, liberális és a haladással eljegyzett magyar középiskola, s nagy kár volna ennek szinte prototípusát, a zilahit, diszkreditálni. [...]"

Az Országos Református Tanáregyesület 1912. május 29-30-án Zilahon rendezi meg az évi

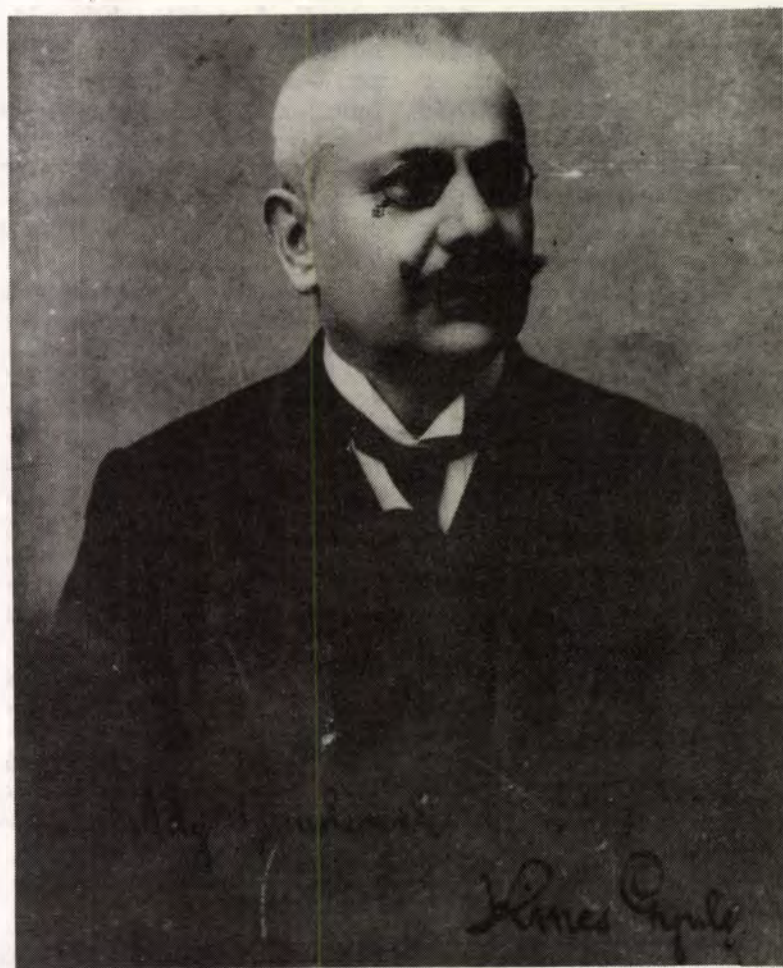
közgyűlését, s a vendégek tiszteletére a Wesselényi Kollégium tanársága hangversenyt rendez, amelyen Ady is felolvassa néhány versét. Versei felolvasása előtt rövid bevezetőt tart; ebből idézünk: "[...] de mire való Zilah, Kincs Gyula, emlékezés némely tanárookra, alkalom és hit? Jöttem, eljöttem, hirdetni, hogy élek, s hogy minden élethez közöm van, akarom, hogy legyen hitem, és Zilahon van. Jöttem, hogy lássam sokadmagával az egyetlen magyar hit-támasztó valakit, a magyar kálvinista professzort [...]. A kálvinista tanár Magyarországon többet jelent, mint 1830-ban az első misszionárius-csapat Japánban. A kálvinista tanár ezerszer tanár, ha az, mert a kálvinista tanár egyenes unokája a legnagyobb forradalomnak, a protestantizmusnak, mert a francia forradalom ennek csak gyarló gyermeke. S úgy gondolom, hogy a magyar, református tanárok nem felejtik el, hogy ők a forradalom fiai, s nem fognak bután átlépni a valláserkölc s álhazafiasság — érseki parkjába. [...]"

Az 1913 júniusában íródott Ady-vers — *Üzenet egykori iskolámba* — annyira közismert, hogy elég néhány sorát emlékeztünk-be idéznünk:

*Én iskolám, köszönöm most neked,
Hogy az eljött élet-csaták között
Volt mindig hozzád vig üzeneted.
Táplálta tovább bennem az erőt,
Szeretni az embert és küzdeni,*

1891 szeptemberében készült családi kép, amikor a két Ady-fiút először viszik szülei Zilahra diákoskodni: Endrét a Kollégium ötödik, Lajost az Állami Polgári Iskola első osztályába

Kincs Gyula (1859—1915) „Ady Bandinak” dedikált arcképe.

S hűn állni meg Isten s ember előtt.

*Bár zord a harc, megéri a világ,
Ha az ember az marad, ami volt:
Nemes, küzdő, szabadlelkű diák.*

Kronológiailag itt a helye 1913 őszének, amikor harmincéves tanári működése elismerésül Kincs Gyula megkapja a királyi tanácsosi kitüntetést. Adjuk itt át a szót Kincs Gyula unokaöccsének, az Amerikában letelepedett Kincs Eleknek, akinek 1970-ben — *Ady és Kincs Gyula* címmel — egy mindössze hetvenoldalas könyvecskéje jelent meg az *Amerikai Magyar Szemle* kiadásában: "[...] Adynak felhőkánásra adott alkalmat, hogy »mégis elfogadta« ez a puritán ember a kitüntetést. De egyórai duzzogás után »békés-bölcs apám«-nak titulálta őt. [...] Fel kellett mennie Bécsbe, királyi kihallgatásra Ferenc Jóska-hoz [...]. Szomorúan indult Bécsbe. [...] Tartotta hát magát az előírásához, Ferenc Jóska azonban maga szegte meg a szigorú előírást. Ahogy elhangzottak az előírt szavak, felállt, odahajolt Kincs Gyulához, jobban megnézte, milyen öszülő, ritkuló haja van, s hozzá milyen ékes, tömött, ragyogó fekete bajusza. A maga bajuszára büszke ember érdeklődésével kérdezi meg tőle:

— Milyen bajuszpedrőt használ?

A kérdezett odanéz az udvarmesterre, hogy felelhet-e a királynak. Az csak vállat rándít. Hiszen a király maga a törvény! A király

nem is bírja megvárni a választ.

— Ugye tisztaújlak? Az a legjobb. Én is azt használok. Attól áll legjobban a bajusz.

És a szép magyaros bajuszú királyi tanácsos mosolyogva hagyja rá a királyra a választ. Még meg is sodorja keményen a bajuszt, hadd lássa a király, hogy valódi magyar bajuszt visel. [...]"

Két év telik el, s 1915. december 31-én este Kincs Gyula agyvérzés következtében meghal. Adyt a január 3-i temetésre felélege s a Kincs Gyulával is közös rokon, a kalotaszéki királyi Visky József kíséri el. Ady — beszélte el később Visky — "térdre roskadt halott tanítómestere koporsójánál, és kegyetlen-öszintén tört fel szívéből a zokogás..."

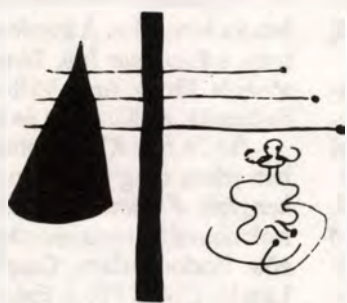
1916. január 28-án jelenik meg a *Pesti Napló*-ban — *Kincs Gyula emlékének* címmel — Ady búcsúverse:

*Fájt, hogy az arcod
Nagyon sima volt a ravatalon:
Hogyan törölhette
Arcodról le a drága indulatokat
A Haldí, ez a durva Hatalom?*

*Bús tündődésed,
Gondod, búd, békéd és bölcs
mosolyod*

*Hogyan törölhette
Arcodról le egy botond, semmi,
hirtelen,
Egy ostoba, leső, percnyi dolog?*

*Fáj, hogy elhinni
Sima arcu búcsúd ma sem tudom,
S ha rossz szememmel
Téged, hasonlítatlan,
összetévesztelek,
És sírok a havas országuton.*

KÓDEX —

"Egyik napról a másikra változott meg ez a mindenki Attilája, ez a világ árvája. Vagy csak a mi kettőnk viszonyában lett hirtelen változás?" — kérde Illyés idézett naplójegyzetében. Úgy véljük, a változás egy folyamat volt, és nemcsak József Attila változott meg. Első barátságos "viaszkodásuk" Vágó Márta körül történt. Vágóékat s így Mártát is Illyés még Párizsból ismerte, eljárt hozzájuk Pesten is. József Attilát Komor András vitte föl először, 1928 elején. A történet közismert. Egy ízben négy fiatal író, Ignótus Pál, Illyés Gyula, József Attila és Komlós Aladár voltak Vágóék vacsoravendégei. Hazafelé megbeszélték, hogy bármelyikük szívesen feleségül venné Vágó Mártát. József Attila van erre leginkább rászorulva, ezért a többiek visszaléptek az ő javára. József Attila valóban szerelmes volt Vágó Mártába, de "osztálya elragadta tőle". 1929. februárjában megjelenő *Nincsen apám, se anyám* című kötetét mindenesetre Vágó Józsefnek, Márta apjának dedikálta. Illyés számára Márta szintén egy számba jöhető lehetőség volt: első kötetében, az 1928-as Nehéz földben egy verset maga is Vágó Józsefnek ajánlott; igaz, Juvancz Iréneusz, későbbi felesége, Muca édesapja is kapott egy dedikációt.

A "mérkőzés" következő menete Babits és a Nyugat körül zajlott. Tény, hogy az 1925-ig, tehát húszéves koráig Magyarországon élő József Attila már 1923-ban a Nyugat munkatársa lett, évekkal előbb, mint Illyés. Utóbbi Párizsból megtérve nekrológnak is beillő kiáltvánnyal búcsúztatja a húsz eszendős folyóiratot (a Dokumentum 1926 decemberi számában), majd Füst Milán közvetítésével hamarosan maga is a Nyugat munkatársa lesz, előbb könyvbírátaival, majd verseivel. Illyés és József Attila 1928-ban fej-fej mellett haladnak a Nyugatban. Decemberben azonban sorsformáló események zajlanak le mindkettejük életében. December 1-jén megjelenik a Nyugatban Illyés hódoló esszéje Babits új verseiről, *Az istenek halnak, az ember él* címmel. December 14-én mindketten részt vesznek a Fiatal Írók Előadóestjén a Zeneakadémián. Ennek bevezetőjét Babits Mihály tartotta. 17-én pedig Babits hétfői fogadónapja vendégei — itt József Attila vitába bonyolódik Babitscal Croce intuicionista esztétikája kapcsán. Több meghívást nem is kap a költőhöz. Ehhez hozzávehetjük József Attila *Tárgyi kritikai tanulmányát Az istenek halnak, az ember él* című Babits-kötetről. (A Tollban jelent meg 1930. január 10-én.) Ezzel a pamflettel József Attila évekre elvágta magát a Nyugatban való megjelenés lehetőségétől és élete végéig a Baumgarten-díjtól. (1935-ben és 36-ban viszont Baumgarten jutalmat kapott.) Illyés 1936-ig négy ízben nyeri el a Baumgarten Évdíjat, tanítványi, majd baráti kapcsolatba kerül Babitscal és 1937-től a Nyugat társszerkesztője lesz.

TASI JÓZSEF: *Illyés Gyula és József Attila* (részlet)

— INDEX

PARAMUZIKOLÓGIA 26.

Fék(!) a tehetségen (?)

A népszerűsítő művészetrajzok nagy részletességgel tárják fel időnként mindazon mostoha körülményeket, akadályokat, fékeket, amelyek megkeserítették a művész életét, alkotását, életművének tehetsége szerinti kibontakoztatását. Ehhez néha maguk az alkotók is hozzásegítik a kortársakat és az utókor íróit. Berlioz "megnemírt szimfóniájának" története, Beethoven süketsége, a konverzáción füzetek anyaga, a Mozart-Salieri történet a leghíresebb FÉKTÖRTÉNETEK közül való. Hajl, ha mindez nem lett volna..., most gazdagabbak lehetnénk egy Berlioz-szimfóniával, sok megnemírt Mozart-remekkel; Beethoven életműve is teljesen másképpen bontakozott volna ki süketségének *évtizedei* nélkül.

Vajon belegondolunk-e abba a ténybe, hogy *semmi sem VÉLETLEN* a világegyetemben!? Hogy a művészek életét, alkotását kísérő jelenségek is harmonikus egészben olvadnak össze? És végig-gondoljuk-e, hogy a fékező hatások a maguk rendjén éppen impulzusok is lehetnek?

Bármennyire is lassan hajtunk az autóval, bármennyire is kerüljük a fék használatát, lesznek esetek, amikor mindenképpen fékeznünk kell. Maga a tehetség is egy bizonyos sebességgel haladó energiaegység. A zseni esetében vészes sebességgel "közeledik"! A derék köznapis mesteremberek életében már sokkal lassabban, tempósabban halad. A zseni esetében sokszori fékezésre van szükség. Ezt maga a zseni is idejekorán felismeri és tudatosan alkalmazza is, vagy aláveti magát a külső, fékező hatásoknak: megbarátkozik velük, megtanul együtt élni velük. A mesteremberek életét alig érezhető fékek "szabályozzák". Ők nem érzékelik igazán a fékek hatását, nem is kapálóznak ellene. Az álzsenik hamar felismerik a látványos fékezések nimbuszteremtő erejét és bőven is élnek az *álfékhatások* alkalmazásával. Ők azok, akik éjjel-nappal zakatolnak,

hogy a körülmények, az élet, a világ, a társadalom, a közvetlen környezetük miatt nem tudják ki- és felmutatni tehetségüket, mitöbb! zsenialitásukat. És ők a leghangosabbak! Senkit ne tévesszen meg a dolog; az igazi tehetség érti és alkalmazza a VI-LÁG kiróttá fékező hatásokat. Pozitív jelenségeként kezeli azokat.

Beethoven nemhogy nem roppan össze a fokozatosan jelentkező süketség tünetek lélekromboló kínjában, hanem művészetének előnyére változtatja azt. Az a titáni küzdelem, amit ezzel az elhatalmasodó betegségével vív, zenéjében, e zene fantasztikus küzdelem-apoteózisában "oldódik" fel. A külső világ zajai — tárgyi és lelki lármája — éppen a süketség falán megtörve nem jut el belső világába és így nem is zavarja azt meg. Az utolsó nagy művek a "FALON" innen születnek meg, gyakran a hangszerek tárgyi világától is elszakadva egy csodálatos égi világba emelkedtetten. Az ár nagyon magas: EMBERI SZENVEDÉS. De az eredmény: *a művészi, zenei megnyilatkozás kozmosza*.

A "természet" (ahogyan köznapian megszoktuk a szellemvilág rejtett erőit, titkait nevezni!) Beethoven esetében sem tévedett, mint ahogyan *sohasem is téved*. Kár tehát a SORS-ra hivatkozni. Főlösképpen tragédiát látni vagy éppen láttatni benne. Sokkal jobban oda kellene figyelni az ilyen és hasonló fékrendszerek működésére, hasznára: alkotást, életművet formáló erejére. A jövő század zenetudománya, művészetpszichológiája, szociológiája és nem utolsósorban művészetfilozófiája talán (végre-) felismeri, hogy egységes egészben gondolkodva a negatívnak tartott hatások pozitív vetületét éppúgy kutassa, mint a pozitív jelenségeknek a művészre és művére gyakorolt negatív "eredményét". A művészet világából kilépve mindez a teljes emberi életre, a társadalomra is érvényes kellene hogy legyen. A fékrendszerek az élet minden területén működnek és világosan bejelzik magukat. Irányító szerepük tagadhatatlan. Értékük felismerése vagy félreismerése tőlünk függ.

TERÉNYI EDE

HOL-

A Szatmár-Megyei Művelődési Felügyelet, a Szatmárnémeti Kölcsey Kör, valamint az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület szervezésében október 11-én Szatmárnémetiben megkoszorúzták Szilágyi Domokos szobrát, 12-én Nagysomkúton a szülőházat, Kolozsvárott pedig a Házsongárdi temetőben a költő sírjára helyezték koszorút. Beszédet mondott Kántor Lajos és Buda Ferenc, Ti vagytok én címmel pedig Boér Ferenc versmúsa hangzott el.

Szeptember 27-28-án a Budapesti Székely Kör rendezésében tartottak szimpoziumot a MOM művelődési központban a szélesség és a honfoglalás témakörrel. Előadást tartott Kolozsvárról dr. Ferenczi István, dr. Egyed Ákos és Szócs István, Budapestről pedig dr. Kiszely István és Csomor Lajos.

Október 5-én a Salvatore Quasimodo Költői Versenyben jutalmazták többek között Czégő Zoltán Erdélyből Magyarországra telepített költőt is. A díjazottak olaszra fordított költeményei nemzetközi versenyen vesznek részt.

Október 5-én a kolozsvári belvárosi unitárius templomban megtartott jótékonyági hangversenyen fellépett Ágoston

András, Hercz Péter, Kriza Ágnes, Lászlóffy Zolt, Márkos Albert és a Concordia kamarazenekar. Műsoron Bach-, Händel-, Kodály-, Lászlóffy Zolt- és Vivaldi-művek szerepeltek.

Megjelent a Látó összevont 8-9-es száma Hazalátó cím alatt. Gálalvi György Hazalátó című bevezetőjét követően verset olvashatunk Balla Zsófiától, Bárdos B. Arthurtól, Cselényi Bélától, Czégő Zoltántól, Paizs Tibortól, Tömöröczy Pétertől és Pethő Lászlótól. Prózaírást, tanulmányt közöl Bodor Ádám, Kolozsvári Papp László, Veress Zoltán, Láng Gusztáv, Köntös-Szabó Zoltán, Mátyás B. Ferenc, Kocsis István, Molnár H. Lajos, Gergely Tamás, Beke György, Bodor Pál, Huszár Sándor, Ágoston Vilmos, Szász László, Szávai Géza és Balázs Imre. A számat Balázs Imre grafikái díszítik.

Mészöly Miklós O che bella notte című, román nyelvű kötetét mutatta be a Pont Kiadó szeptember 25-én a budapesti Litéában. A könyvet Constantin Olariu fordította román nyelvre és Ion Bogdan Lefter ismertette.

Augusztus 27. és szeptember 1. között Észtrországból rendezték a IV. Finnugor Írótalálkozót Hidak címmel, az irodalmak kölcsönös fogadtatásának kérdéseiről, valamint a fordítás mint írói mesterség esz-

tétikai-filológiai és morális problémáiról. A találkozón Magyarországot Pomogáts Béla, Domokos Péter, Koczás Sándor és Bella István képviselte. A konferencia megválasztotta a Finnugor Írók Társaságának új vezetését. Elnök Arvo Valton; alelnökök Kari Sallamaa, A. Kozlova és Bella István.

Az In fine Kiadó gondozásában Párizsban jelent meg francia nyelven az Auteurs hongrois d'aujourd'hui című, mai magyar írók novelláit tartalmazó gyűjtemény. Szerzők: Bodor Ádám, Csaplár Vilmos, Csiki László, Dobai Péter, Esterházy Péter, Fejes Endre, Ferdinándy György, Gion Nándor, Grendel Lajos, Jókai Anna, Kapecz Zsuzsa, Karátson Endre, Kertész Ákos, Kolozsvári Papp László, Kornis Mihály, Kőrösi Zoltán, Krasznahorkai László, Kukorelly Endre, Lengyel Péter, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Nádas Péter, Parti Nagy Lajos, Spiró György, Sütő András, Tandori Dezső, Tar Sándor, Temesi Ferenc, Vathy Zsuzsa.

A Kortárs 10. száma Lászlóffy Aladár verseit, valamint Szabó Gyula és Láng Zoltán prózaírást hozza.

A Jelenkor októberi számában Kovács András Ferenc "teszi közzé" Lázár René Sándor Újabb verseit.

-MI

Milyen az ősz?

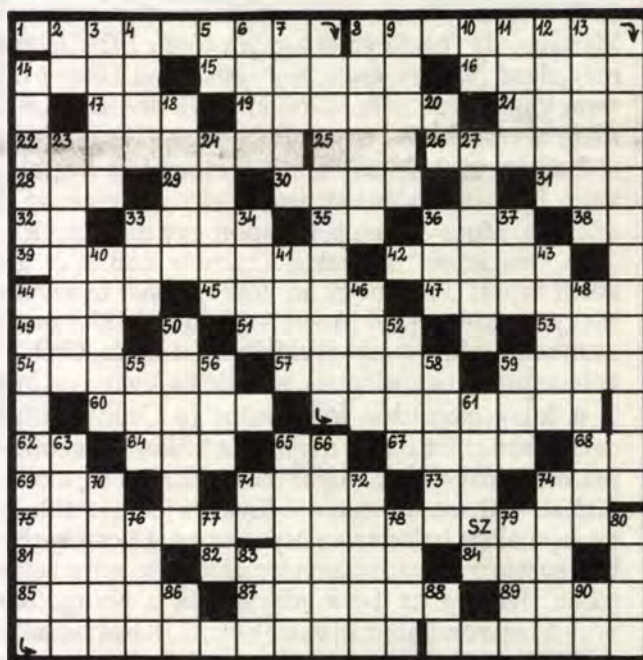
Ady Endre verséből idézzük egy szakaszt a vízszintes 1., 75., függőleges 44. és vízszintes 8. számú sorban.

VÍZSZINTES: 1. Az idézet első sora (zárt betűk: I, Ű, Ő, L). 8. Az idézet utolsó sora (zárt betűk: CS, A, F, V). 14. Hegymászás. 15. Eszes arisztokrata (két szó). 16. Vissza: hosszú ideig a FIFA elnöke és a labdarúgó VB-k lelkes szervezője volt (Jules). 17. Hazai folyó. 19. Könnyed, hanyag — közismert idegen szóval. 21. Orosz férfinév. 22. Jóleső érzést keltő. 25. Eleven, románul. 26. Az észak-amerikai indiánok fő istene. 28. Becézett Aranka. 29. Ételfélesztő. 30. Ével az elején: államok, franciául. 31. Előtem van észak, hátam megett dél, balra a Nap nyugszik, jobbra a Nap... 32. Skálahang. 33. ... Pound, amerikai író, esztéta. 35. Ényhe intés. 36. Fakultás. 38. Csendes sétat. 39. Arra a helyre szólítottál. 42. Magyar író (Gyula, 1888-1918). 44. Gyümölcs nedve. 45. A Marseillaise kezdő szava. 47. Szomorúsága. 49. Görög betű. 51. Testrész. 53. Férfinév. 54. ... legyen, mit csináljon. 57. A Kovászna megyei Torja román neve. 59. Akinek nem ..., ne vegye magára. 60. Nagyon régi. 62. Inog egy nemű hangzó. 64. A Liliomfi frójának személyneve. 65. Avatás kezdete. 67. Sz-szel a végén: árnyalat. 68. Egymást követő magánhangzók az ábécében. 69. DÁP. 71. "A" lakóépület. 73. Delej-szélek! 74. Nem mozdul. 75. Az idézet második sora. 81. Ibsen-dráma. 82. Egyházi jogszabályokkal kapcsolatos. 84. Egy, angolul. 85. Szerzője. 87. Alfred ... (1870-1937), az individuál-pszichológia megalapítója (végén személynevének

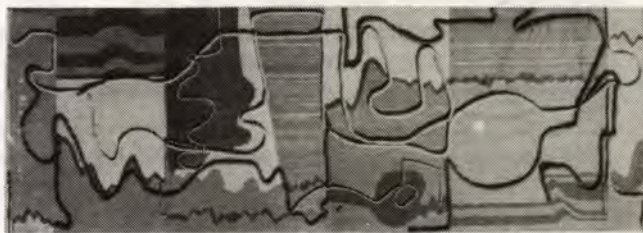
kezdőbetűjével). 89. Ezüstfehér színű fémet tartalmaz. 91. A párdurc A dzsungel könyvében.

FÜGGŐLEGES: 2. Visszaút. 3. Áramszedős jármű. 4. Fülével érzékel. 5. Vanádium és oxigén vegyjele. 6. "... csontos buzogánya" — Arany János: Toldi. 7. Ritka svéd és német férfinév (SOEST). 8. Szomorító. 9. Az egyiptomi fáraók kígyó alakú felségjelvénye, latinosan. 10. "Talpalávaló". 11. Zeno kevert betűi. 12. Ledől. 13. Erős igyekvés. 14. Lepel. 18. Rakja. 20. Madagaszkári gépjárművek betűjelzése. 23. Autentikus. 24. Cseh nyelvjárású népcsoport. 27. Hegység Örményország és Törökország határán. 33. Benn lehet! 34. ...nta, az idei olimpia színhelye. 36. Harmadik hatvány. 37. Végtelen rönk! 40. Ünnepelesen átadó. 41. Lábon volt. 43. Átvenné. 44. Az idézet harmadik sora (zárt betűk: O, T, A). 46. Zambiai, osztrák és libanoni gépkocsik nemzetközi betűjelzése. 48. Bó jelfogó (két szó). 50. Iskolás lesz belőle. 52. Hegység a Közel-Keleten. 55. Dísz. 56. Őrzője. 58. Belső szerv, névelővel. 59. Himnusz, románul. 61. Nyelvjárás szó. 63. Légnemű energiahordozót mérő műszer. 65. A hinduizmus követőjéhez tartozó, névelővel. 66. Váddal illet (végén fölös kettőzéssel). 70. Vasútállomás része. 71. Sójaj. 72. Muzsikál (ék.h.). 74. Arab-félszigeti városból származó. 76. Becézett férfinév. 77. Személyes névmás. 78. Spanyol férfinév (GIRO). 79. Bizonytalanul áll. 80. ... Luxemburg, német munkásmozgalmi vezető volt. 83. ÁAH. 86. Asztácium vegyjele. 88. ... invisis, láthatatlanba. 90. Francia arany.

SALLÓ LÁSZLÓ

A HELIKON 20. számában közölt, Óda egy görög vázához című rejtély megfejtése: Oh, tünt derük arája, íme még/ itt állsz, s dajkál a vén idő s a csend./ s mesélsz: fűzéríd közt rajzos regék/ lágy dalnál edesebb lejtése leng.

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs: SZABÓ GYULA
Szerkesztőség: LÁSZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
SZÓCS ISTVÁN K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY Mária: olvasószervező
RAKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számtógépes írdelés: NAGY Mária; nyomtatja a Miskolczi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, 132096

A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288